

Interview

IN GESPREK MET

wetenschapper Tops
over xtc-land Nederland

Achtergrond

TUSSEN GOED EN KWAAD

Criminaliteit en strafrecht

Thriller

KINDEREN VAN NU

Verleiding van jongeren

Debat in klas

DUURZAAMHEID

Vermindering van
vleesconsumptie

'EEN FOUTE KEUZE
IS ZO GEMAAKT.'

Op zoek naar **vakinhoudelijke nascholing op wetenschappelijk niveau?**

Maak kennis met de meest recente wetenschappelijke inzichten in actuele thema's.

Nieuw in ons cursusaanbod voor leraren Mens en Maatschappij:

- ✓ De Dekolonisatie in perspectief
- ✓ Goed en fout in de Tweede Wereldoorlog: historiografie en discussie
- ✓ De Nederlander bestaat niet? Nationale identiteitsvorming in cultuurhistorisch perspectief

Ga voor meer informatie naar [ou.nl/leraren](https://www.ou.nl/leraren)

Open Universiteit
www.ou.nl

RECHTSSTAAT

Op zaterdagmiddag bleek dat een confrontatie met geweld onvermijdelijk was', meldde een college van Burgemeester en Wethouders. Wie deze zin zonder context leest, denkt daar waarschijnlijk bij aan hooligans die de confrontatie met de

mobiele eenheid of met elkaar zoeken, een grootschalige ontruiming van kraakpanden in Amsterdam of een arrestatieteam dat vermeende terroristen op het spoor is en besluit een huis binnen te treden. Wie de zin nogmaals leest, merkt het dagdeel op: een zaterdagmiddag. Ik help u een handje. Een zaterdagmiddag ergens in november. Een zaterdagmiddag ergens in november in Zwolle. Ofwel: de intocht van Sinterklaas. Het kinderfeest was de afgelopen jaren al geen eenvoudig onderwerp om in de klas te bespreken. De recente geweldsexplosies, zowel fysiek als verbaal, transformeren het feest dat voorheen alleen bij het thema pluriforme samenleving aan de orde kwam tot een jaarlijks terugkerend fenomeen dat ook

bij het onderdeel rechtsstaat wordt besproken. Geweld, discriminatie, botsende grondrechten, blokkades en taakstraffen, demonstraties voor en tegen, bedreigingen en verwensingen. Ik hoorde het begrip klassenjustitie voorbijkomen. Kritiek was er op het optreden van de politie, op de NTR en op burgemeesters. Tegen de tijd dat u dit leest is pakjesavond achter de rug en kijkt menigeen uit naar een welverdiende kerstvakantie. Zonder Sinterklaas, maar wel met vuurwerk. Vuurwerk-vrije zones, inbeslaggenomen illegaal vuurwerk,rellende jongeren, teveel gewonden, wel of niet verbieden van vuurwerk... Ook deze discussie popt de komende weken weer op in de klas. Over de rechtsstaat raken we nooit uitgepraat!

IVO PERTIJS

hoofdredacteur

i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl

INHOUD

3 REDACTIONEEL	12 GASTLES CRIMINALITEIT	21 COLUMN	26 LESMATERIAAL
4 WETENSCHAPPER: SYNTHESISISCHE DRUGS	15 VOX POPULI	22 DEBAT IN VMBO	28 RECENSIES
7 COLUMN	16 KINDEREN VAN NU	23 POLITIEKE BIOGRAFIE	30 NVLM
8 VERSLAVING	18 DUURZAME LES	24 FOCUS	31 STUDENT
9 STRAFRECHT	20 MUZIEK IN DE KLAS	25 TOLERANTIE	

04

09

16

18

25

INTERVIEW MET BESTUURSKUNDIGE EN POLITIELECTOR PIETER TOPS

'SCHOLEN ZITTEN IN EEN KLEM'

Pieter Tops (foto: Lex Draijer)

Pieter Tops is hoogleraar Bestuurskunde (Tilburg University) en lector Politie en openbaar bestuur (Politieacademie). Onlangs schreef hij samen met andere deskundigen het boek *Waar een klein land groot in kan zijn* (Boom Criminologie) over synthetische drugs in Nederland. *Maatschappij & Politiek* interviewde hem.

IVO PERTIJS

We onderschatten amfetamine en MDMA op twee manieren. De ene is dat zich rondom de productie van amfetamine en MDMA in Nederland een enorm grote drugs-wereld heeft ontwikkeld die omzetten maakt waar je u tegen zegt. Dit oefent aantrekkingskracht uit op allerlei mensen waaronder scholieren. Daarnaast hoorde je onlangs in het programma *Zondag met Lubach* een rechtstreeks pleidooi om het allemaal maar te legaliseren', vertelt Pieter Tops. Volgens Lubach zou xtc geen kwaad kunnen en door xtc te legaliseren neemt de overheid de criminaliteit de wind uit de zeilen. Hoogleraar Tops merkt op dat beide redeneringen op drijfzand zijn gebaseerd: 'Het is een vermakelijk item. Laat dat maar aan Lubach en zijn redactie over. Helemaal onschuldig vond ik de uitzending niet. Met name vanuit medische hoek kwam er vrij veel reactie. Deskundigen zeggen dat de nieuwe inzichten die zij hebben, met name als het om xtc en MDMA gaat, aantonen dat het niet zo'n onschuldig goedge is.'

Scholieren schijnen relatief vaak xtc te gebruiken.

'Het spreekt jongeren kennelijk aan. Het is relatief goedkoop. Voor een pilletje betaal je vier à vijf euro. Wat ook zeker meespeelt: tot 18 geen alcohol. Dit in combinatie met de prijs maakt het aantrekkelijker voor scholieren om het te proberen. Scholieren zitten sowieso in een leeftijd waar experimenteren bij het leven hoort. Wij zijn ook jong geweest. Weet echter wel waar je aan begint. Weet dat xtc niet die onschuldige *love drug* is waarvan vaak wordt gezegd dat het dat is. Weet ook dat achter die pilletjes een enorme drugs-wereld in Nederland zit.'

Ziet u een stijging van het xtc-gebruik sinds de invoering van het alcohol-verbod terug in de cijfers?

'Er is nog steeds geen hard wetenschappelijk onderzoek dat dit aantoont. Als ik met professionals spreek, bijvoorbeeld met wijkagenten of mensen van de verslavingszorg, dan hebben zij wel de stellige indruk dat dit het geval is.'

Speelt de industrie op jonge gebruikers in?

'Ik hoor dat deze drugs-wereld met name op middelbare scholen neerstrijkt. Vanuit allerlei achtergronden spreek ik redelijk veel met scholieren, van vmbo tot en met gymnasium. Als ik aan scholieren vraag of ze weten waar ze welk spul - hennep, xtc of zelfs cocaïne - kunnen halen, dan is dit bij vrijwel alle leerlingen bekend; bijna zonder uitzondering. Als ik vervolgens vraag of ze mensen uit de school kennen die meedoen aan het distribueren van drugs, dan steken een stuk of vijf, zes leerlingen hun vinger op. Zij zien dat collega-scholieren ineens in dure kleding rondlopen of dat kekke scootertje hebben. Oplettende scholieren zien dat in hun omgeving gebeuren.'

Zien onderwijsprofessionals dit ook?

'Sommigen zullen dit zien, maar het is buitengewoon lastig om deze problematiek op school aan te kaarten. Als dit publiekelijk bekend zou worden, dan doet dit nogal wat met het imago van een school. Toen Jan Tromp en ik voor de eerste keer met scholieren spraken en nogal geschrokken waren van wat wij tijdens een rondgang langs verschillende scholen hoorden, gaven directies aan dat zij herkenden wat wij schetsten. Alle interviews die schoolbesturen gaven waren op achtergrondbasis en anoniem. Dat begrijp ik wel. Zoals schoolbesturen ons uitlegden: elk bericht dat hierover

naar buiten komt kost de school een x-aantal leerlingen. Scholen zitten in een klem. De problematiek kan daarom alleen collectief worden aangepakt met behulp van gemeenten en de politie om dit gemeenschappelijk op de agenda te zetten.'

De industrie erachter blijft op zoek gaan naar nieuwe markten...

'Ja, en dan moeten we er ook nog rekening mee houden dat het grootste deel van wat er in Nederland aan xtc en amfetamine wordt geproduceerd voor het buitenland is bestemd. De prijzen die hiervoor in het buitenland worden betaald zijn een veelvoud van de Nederlandse prijzen. De productie van een xtc-pil in Nederland kost ongeveer 20 cent per pilletje. In Australië kost een pilletje 25 Australische dollar; dit is ongeveer 18 euro. Dit zijn behoorlijke winstmarges. Natuurlijk gaat er weleens iets mis. Onderschepte pillen, productiebatches die mislukken. Dan nog zijn de marges zo groot dat er voldoende overblijft.'

U schrijft dat ook de pak- en straffkans in Nederland voor dit soort delicten laag is.

'Nederland is de belangrijkste producent van xtc in Europa en mogelijk daarbuiten. Hoe kan het dat zich dit in Nederland concentreert? Als je het logistieke proces bekijkt, dan zie je dat de precursoren (grondstoffen) allemaal uit China komen. Een aantal andere noodzakelijke chemicaliën komt uit Oostbloklanden, met name Polen. In Nederland wordt het gewenste eindproduct in elkaar gezet om dit vervolgens weer over de hele wereld te exporteren. Je zou denken dat dit een omslachtig proces is dat efficiënter kan. Een van de antwoorden op de vraag "waarom Nederland?" is dat de straffen op drugsproductie en drugshandel in Nederland in vergelijking met andere landen aan de lage kant zijn. Waar je in Australië

'Scholieren krijgen al veel informatie over hoe leuk het is om een pilletje te slikken in het uitgaansleven of op festivals (foto: Trougnouf).

twintig jaar gevangenisstraf krijgt, beperkt zich dat in Nederland vaak tot vijf jaar. Het voorarrest gaat er nog vanaf. In de gevangenis zitten moet je niet onderschatten. Dat is niet leuk, ook niet voor criminelen. Maar twee of drie jaar is nog wel uit te houden. Hennep en synthetische drugs worden in Nederland geproduceerd. Nederland is een van de weinige landen in de wereld die te maken hebben met en last hebben van een inheemse, in het eigen land zelf ontstane drugswereld. Daarnaast is er nog de wereld van de cocaïne. Die produceert men in principe in Zuid-Amerika tot eindproduct of moet in Nederland nog tot het echte eindproduct worden omgezet. Cocaïne komt in belangrijke mate via havens binnen: Rotterdam en Antwerpen. De afgelopen tijd zie je in zuidwest-Nederland dat het aantal cocaïneonderscheppingen stevig toeneemt. Dit betekent hoogstwaarschijnlijk dat de hoeveelheid import is toegenomen. Het is een belangrijke financiële stroom. Verder zijn er "kleinere" markten zoals GHB, die in Noord-Brabant, maar ook in Twente en Noord-Holland zitten. We hebben ook nog andere psychoactieve stoffen. Heroïne komt weer voor een deel terug. Nederland is nogal een draaischijf van de productie van en handel in illegale drugs.'

Is dit een probleem van het zuiden van Nederland, zoals weleens wordt gesuggereerd?

'Ik begin er meer en meer van overtuigd te raken dat het niet zozeer het probleem van Noord-Brabant of andere gebieden van Nederland is, maar dat het een Nederlands probleem met regionale

accenten is. We moeten niet doen alsof Noord-Brabant en Limburg de enige plekken zijn waar dit gebeurt. Nederland heeft een aantal kenmerken dat het land aantrekkelijk maakt voor drugsproductie en drugshandel. Dit heeft met dezelfde factoren te maken die Nederland aantrekkelijk maken voor de legale wereld: de ligging als toegangspoort voor Europa, de voortreffelijke infrastructuur, havens, vliegvelden, wegen, maar ook digitaal en financieel hebben we een uitstekende infrastructuur. Dat telt allemaal bij elkaar op en maakt onze legale economie de vijftiende economie ter wereld. Al deze factoren maakt ons land ook voor criminelen aantrekkelijk. We zijn laks geweest - en dan druk ik mijzelf zwakjes uit - met de verdediging hiertegen. Daar heb je het justitiële systeem voor. Qua capaciteit, strafmaat en organisatie moet je constateren dat dit niet voldoende is ontwikkeld als je kijkt naar de problematiek waarmee we worden geconfronteerd.'

Hoe komt het dat Nederland met het drugsbeleid worstelt?

'In Nederland is de drugsdiscussie vrij ingewikkeld. In de jaren zestig en zeventig waren hennep en lsd bevestiging. Het was progressief. Het imago eromheen is voor een deel blijven hangen. Voordat we er erg in hadden was er een grote criminele wereld waarin criminele organisaties zich meester maakten van de productie. Er was ongelooflijk veel geld mee te verdienen in Nederland, maar vooral via export naar buiten. We hebben er te lang en te weinig aan gedaan. Het gaat mij niet primair om drugsgebruik als zodanig. Dat is een discussie voor volksgezondheid. Het gaat

mij met name om de financiële stromen die met de drugswereld samenhangen en die aantrekkelijk zijn voor mensen die ook een graantje willen meepikken. Dat geldt ook voor middelbare scholieren. Met kleine hand- en spandiensten kun je zo vijf- of zeshonderd euro verdienen - even een pakketje van A naar B brengen. Daarvoor moet je twee maanden vakkenvullen bij Albert Heijn, of zelfs langer. Voor een aantal scholieren is het lastig om deze verleiding te weerstaan. Dit geldt ook voor boeren of de middenstand, als je het moeilijk hebt... We spraken onder meer met een hoteleigenaar die van een bepaalde groep het verzoek kreeg om een feestje te organiseren voor vijftienduizend euro met maar één voorwaarde: het moest cash kunnen worden betaald. Dan weet je bijna zeker wat de achtergrond van dat geld is. Je zult maar eigenaar zijn van een hotel dat een marginale positie heeft. Behalve een individueel probleem is het een maatschappelijk probleem waar we oog voor moeten hebben. Weten drugsgebruikers wel welke wereld zij in het zadel houden? Jij hebt daar misschien tijdelijk plezier en genot van, maar daarmee houd je een wereld die op intimidatie en geweld is gebaseerd in stand.'

De Nederlandse wetgeving loopt voortdurend achter. Is er een inhaalslag mogelijk?

'Het is een Nederlands trekje om een paar jaar achter te lopen bij andere landen met het verbieden van spullen waardoor Nederlandse criminelen er steeds weer in slagen om een positie op te bouwen. Na twee of drie jaar moet je dat maar eens

zien af te breken. In andere landen is er generieke wetgeving die ervoor zorgt dat als een nieuwe stof wordt ontwikkeld door een haakje anders te zetten, het met deze wetgeving mogelijk is om de stof te verbieden. In Nederland hebben we deze wetgeving niet en is er werk aan de winkel. Ik moet zeggen dat de creativiteit in de criminele wereld op dit punt interessant is. Het is altijd mogelijk om een nieuwe stof te ontwikkelen om de opsporingscapaciteit van de overheid te ontregelen.'

Regelmatig horen we over druggerelateerd geweld. Verwacht u dat dit geweld toeneemt?

'Het is altijd lastig om een precieze voorspelling te doen. Ik denk dat naarmate de overheid zijn inspanningen opvoert, dit twee effecten heeft. Enerzijds zullen criminelen zelf reageren en anderzijds nemen de spanningen binnen de criminele wereld toe. Hierdoor is de kans op geweld groter; op geweld dat we zien. Er is behoorlijk wat geweld dat we niet zien. Ik spreek weleens met criminelen uit deze wereld. Wat ik dan hoor over intimidatie tot regelrechte martelingen... Om met een groot understatement te formuleren: daar word je niet vrolijk van. Intimidatie, martelingen en ontvoeringen komen veel meer voor, dan wij weten. Voor een deel blijft dit achterwege, omdat het repercussies zijn binnen de criminele wereld. Door intensievere inspanningen van de overheid en nieuwe groepen die een graantje mee willen pakken wordt deze wereld competitiever. Gelet op de aard van deze wereld brengt dit met zich mee dat de kans op geweld, in welke vorm dan ook, toeneemt.'

Terug naar het onderwijs. Aan welk aspect van drugs moet de docent maatschappijleer zeker aandacht besteden?

'Het geven van evenwichtige informatie vind ik op dit punt een taak van docenten. Scholieren krijgen al veel informatie over hoe leuk het is om een pilletje te slikken in het uitgaansleven of op festivals. Bij velen zit daar geen rem op. Laat ook de criminele en naargeestige wereld achter de productie van synthetische drugs zien. Je kunt zo'n boek als dit gebruiken, maar er zijn inmiddels voldoende documentaires op televisie geweest die laten zien hoe het eraan toegaat, hoe smerig die labs zijn en hoe gewelddadig die wereld is. Ik weet niet of het in de huidige tijd nog werkt als je docent zegt "dat moet je niet doen", maar schotel de verschillende kanten van de werkelijkheid aan scholieren voor.' ♦

STEF

STAATSCOMMISSIE

In oktober vroeg de NVLM mij om bij de bijeenkomst van de Staatscommissie Parlementair Stelsel aanwezig te zijn. De commissie onder leiding van Johan Remkes heeft als doel te kijken of ons parlementair stelsel nog aan de eisen van deze tijd voldoet.

Wij, daarmee bedoel ik een bont gezelschap van leraren maatschappijleer en een enkele leraar geschiedenis, waren daar op uitnodiging van de staatscommissie om te praten over de rol van het onderwijs en specifiek die van maatschappijleer. Er was tenslotte niet zo lang geleden een studie uitgekomen waarin de democratiezin van onze jongeren ver beneden peil bleek te zijn.

Twee leden van de commissie en twee moderatoren van het ministerie ontvingen ons hartelijk en de groep werd in tweeën gesplitst. Ieder kreeg een eigen commissielid die ons verhaal aanhoorde. De moderator hoefde maar een kort voorzetje te geven en we konden alle frustraties rondom ons vak bij te kwijt.

Onbevoegde docenten, het combinatiecijfer, de druk voor een zeven, de herkansingstoets aan het einde, de inspanningsverplichting op het mbo... en zo ging het nog even door. De moderator driftig schrijvend, het commissielid instemmend knikkend.

De opbrengst was een aantal flap-overs vol met suggesties die de commissie aan het parlement kon overbrengen. Het gevoel van de groep was goed, het was nu nog een kwestie van tijd voordat maatschappijleer een echt volwaardig vak zal worden en burgerschap daadwerkelijk mee gaat tellen op het mbo. De aanwezige leraren glunderden bij het resultaat: kijk eens wat we voor elkaar hebben gekregen. Als dank stond er al een goodiebag voor ons klaar en bij het stiekem optillen voelde de tas aardig zwaar. Dat belooft wat, dacht ik.

In het slotwoord van de commissieleden was men dankbaar voor het enthousiasme, de oprechtheid en grootte van de groep. Want, oh ja, ze hadden al veel groepen gesproken en elke groep heeft zo zijn belang. De twee leden beloofde hun best te doen om onze boodschap aan de andere leden over te brengen. Ze hadden tal van onderwerpen waar ze iets van moesten vinden, dus ze konden niets beloven. Ze gingen hun best doen: 'Het onderwijs is heel belangrijk!'

Tsja, voor even voelde we ons inderdaad heel belangrijk. Met cynisme kom je nergens, dus ik houd maar stille hoop... en wat er in de goodiebag zat? Een sjaal met alle coupletten van het *Wilhelmus* en twee dikke rapporten van de staatscommissie. ♦

STEF VAN DER LINDEN
(*maatschappijleer.net*)

INTERVIEW MET VERSLAVINGSDESKUNDIGE LEX LEMMERS OVER XTC

'LET OP DE DINSDAG-DIP'

Lex Lemmers werkt voor het Trimbos-instituut en leverde een bijdrage aan het boek *Waar een klein land groot in kan zijn* (zie het interview met Pieter Tops). M&P legde de deskundige een aantal vragen voor.

IVO PERTIJS

Ik weet niet of jongeren het gebruik van synthetische drugs onderschatten, maar het is de afgelopen jaren wel veel normaler geworden om "een pilletje" te nemen', stelt Lex Lemmers. Volgens de expert schatten gebruikers de risico's laag in en praat men in de media ook gemakkelijker over drugsgebruik. Lemmers: 'Het lijkt erop dat we zijn vergeten dat de meeste synthetische drugs op Lijst 1 van de Opiumwet staan. Dat wil zeggen dat deze middelen een groot risico voor de volksgezondheid vormen'.

Hoe gevaarlijk zijn synthetische drugs voor jongeren?

'Elk middel dat op de Opiumlijst staat heeft zijn eigen risico's op de korte termijn en op de lange termijn. Ecstasy (xtc) is allesbehalve onschadelijk. Van één xtc-pil kun je overlijden. Tussen 2009 en 2017 registreerde de *Monitor Drugsincidenten* (MDI) van het Trimbos-instituut ruim twaalfduizend aan xtc gerelateerde incidenten - en dat zijn incidenten waarbij een hulpverlener te pas kwam. Van de langetermijnschade van xtc weten we eigenlijk nog weinig, maar het lijkt erop dat xtc kan leiden tot veranderingen in de hersenen met geheugenproblemen tot gevolg. Ook blijven sommige gebruikers lange tijd na gebruik van xtc dingen anders zien of voelen, in wetenschappelijke taal noemen we dat het persisterende waarnemingsstoornis door hallucinogenen (HPPD) en het depersonalisatiesyndroom (DPS). Ze zien bijvoorbeeld patronen of bewegende deeltjes in hun beeld (*visual snow*). Daarbij komt het extra gezondheidsrisico dat geldt voor alle illegale middelen waarvan je niet weet wat een producent precies in zijn product heeft gedaan. Je kent de dosis niet en je weet ook niet wat voor vervuiling erin zit. De zwarte markt heeft zijn eigen regels en je weet nooit precies wat je slikt. Kortom: elk gebruik van drugs brengt risico's met zich mee.'

Wat maakt synthetische drugs aantrekkelijk voor jongeren?

'Synthetische drugs worden gebruikt voor het effect. Mdma, het hoofdbestanddeel van xtc, zorgt enerzijds voor energie en anderzijds voor een entactogeen effect (het love-gevoel). Voor veel jongeren versterkt dit de uitgaansbeleving en is xtc de

partydrug bij uitstek. Speed zorgt voor energie en maakt dat je door kunt gaan. Kortom: het intense gevoel maakt het gebruik van synthetische drugs voor jongeren aantrekkelijk en de middelen passen goed in de hedonistische levensstijl van veel jongeren. Daarbij komt dat de meeste synthetische drugs relatief goedkoop zijn en we weten uit onderzoek dat naarmate een middel goedkoper is, het meer en vaker wordt gebruikt.'

Wat moeten docenten weten over bijwerkingen van synthetische drugs?

'Los van alle andere bijwerkingen kunnen docenten in elk geval op twee dingen letten. Ten eerste hoe verschijnen de leerlingen op maandagochtend in de klas. Zijn ze verward, moe, afwezig, dan zou dit op drugsgebruik kunnen duiden. Let als leraar ook op de "dinsdag-dip". Veel gebruikers van xtc voelen zich namelijk een of twee dagen na het xtc-gebruik behoorlijk slecht. Ze hebben daarbij vaak last van somberheid, die soms wel een dag of vijf kan aanhouden.'

Wat zouden docenten maatschappijleer moeten weten over de laatste trends?

'Voor docenten is het belangrijk om goed te weten wat er speelt. Drugs is een zeer mediageniek onderwerp en het is voor docenten belangrijk om te weten of er een echt probleem speelt of dat er sprake is van een mediahype. In tegenstelling tot alcoholproblemen zijn drugsproblemen soms zeer lokaal en is er in een andere regio weinig aan de hand. Het Trimbos-instituut constateert de laatste jaren in elk geval landelijk een sterke toename van het gebruik van lachgas. Het gebruik van xtc, 4-FA, speed en cocaïne blijft hoog. Via de berichtgeving en de site van het Trimbos-instituut kunnen docenten goed op de hoogte blijven van de drugtrends.' ♦

Het Trimbos-instituut doet onderzoek naar geestelijke gezondheid, mentale veerkracht en verslaving. Meer informatie vindt u op: www.trimbos.nl.

EEN DOORLEEFDE INLEIDING IN HET STRAFRECHT

AANSLUITING EN AFSTAND

Waarom is er strafrecht en niet simpel straf? Wie iets van het strafrecht wil begrijpen, moet terug naar het begin, stellen de auteurs van het Elementaire deeltje over strafrecht.

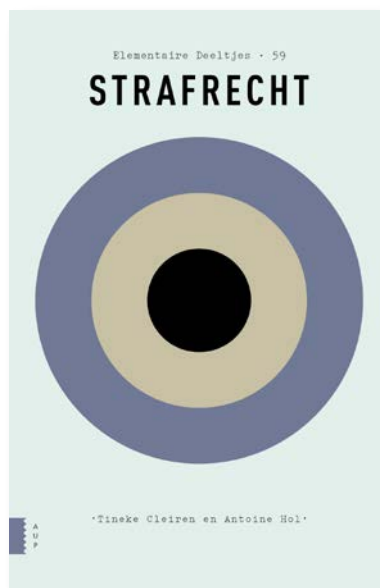
TINEKE CLEIREN & ANTOINE HOL

Dat begin is eigenrichting. Iemand slaat je, je hebt pijn en dat laat je niet op je zitten. Je pakt de ander terug, maar in je woede pak je een mes en steek je de belager neer. Het kan echter zo zijn dat die ander een stuk sterker is en je na de klap wegloopt en het er maar bij laat zitten.

Een ander geval. Iemand treft zijn vrouw dood aan in huis. Het lijkt alsof ze is vergiftigd. De thee die ze dronk ziet er verdacht uit. Al heel snel valt de verdenking op Rooie Mien, een *heksachtig* type in het dorp. Nog een geval. Tammers verkondigt al weken op televisie dat professoren achterlijke en miezerige typen zijn, die, over de ruggen van de hardwerkende belastingbetalers, alleen maar vakantiereisjes over de hele wereld maken naar zogenaamde congressen. Opsluiten die lui. De vereniging van professoren duldt dit niet langer en gaat Tammers een lesje leren. Hun hockeysticks worden alvast uit de kast gehaald.

WAAROM?

De drie gevallen maken duidelijk waarom er strafrecht is, zou moeten zijn en waar het in dit rechtsgebied om draait. Als mensen iets wordt aangedaan, reageren ze niet altijd proportioneel; soms te heftig, soms helemaal niet. Recht is er om hierin balans aan te brengen. Recht is ook dat wordt geoordeeld op basis van de waarheid en niet op basis van vooroordelen. Iemand kan er wel als een heks of een boef uitzien, maar is zij of hij het ook? De zogenaamde rechterlijke

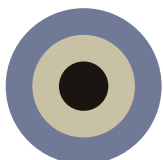
dwalingen, zoals in het geval van Lucia de Berk, geven aan dat het ook binnen het strafrecht met de waarheidsvinding nog wel eens misgaat, maar het is zo opgezet dat wordt voorkomen dat vooroordelen steeds de doorslag geven. Tot slot hebben we ook recht nodig om vast te leggen wat mensen wel en niet mogen doen. Zo kunnen mensen dingen over anderen zeggen die grievend zijn, maar de vraag is of dat strafbaar moet zijn. Rechtsregels leggen dit vast en geven aan binnen welke bandbreedte burgers vrij kunnen handelen. Die regels zijn niet altijd op voorhand duidelijk en moeten vaak worden uitgelegd, maar ze vermijden hoe dan ook dat volkomen willekeurig wordt bepaald wat wel en niet mag.

RECHTSTAAT

Het moderne strafrecht kan worden begrepen als een robuust stelsel van regels die bepalen wat burgers moeten laten, waardoor een zekere vrijheid in de samenleving kan worden verzekerd. Men mag niet stelen, men mag een ander geen pijn doen en men mag geen middelen in de handel brengen die verslavend werken. Het strafrecht kent ook regels die bepalen wanneer en op welke wijze de overheid misdrijven mag opsporen en vervolgen. We leven in een rechtstaat, hetgeen betekent dat de macht is ingebonden door rechtsregels. Niet de blote macht regeert, maar de macht van het recht, en bij de vervolging draait het om het vinden van de waarheid. Iemand mag alleen worden veroordeeld en gestraft als er voldoende zekerheid is dat de verdachte dat wat hem wordt verweten ook daadwerkelijk heeft gedaan. Er moet voldoende wettig, maar ook overtuigend bewijs zijn.

VERDACHTE

Het strafrecht komt dus in de plaats van de praktijk van eigenrichting. Het is de overheid die hier in de plaats treedt van de individuele burger. Het strafrecht biedt een stelsel van regels dat het voor deze overheid mogelijk maakt strafbare feiten te vervolgen. Dit wordt wel de instrumentele functie van het strafrecht genoemd. Het strafrecht is een instrument in de opsporing en vervolging van strafbare feiten. Het strafrecht kent echter ook een waarborgkant. Het biedt rechtsbescherming aan de burger om een al te fanatieke overheid in toom te kunnen houden. In

ELEMENTAIR - Wat elke maatschappijleerdocent hoort te weten

Deze bijdrage verschijnt in de serie *Elementaire Deeltjes*. *Elementaire Deeltjes* is een serie handzame inleidingen van € 9,95 die antwoord geeft op de vraag: 'Hoe zit dat nu eigenlijk?'

Tineke Cleiren & Antoine Hol zijn auteurs van het Elementaire Deeltje 'Strafrecht'.

Foto: Wikimedia Commons

een procedure heeft een verdachte niet voor niets allerlei rechten: het recht om op enig moment het hele dossier in ter zien waarover de rechter de beschikking krijgt, het recht om te zwijgen en het recht om het woord te voeren en getuigen te doen horen. Binnen het strafrecht heeft de verdachte altijd recht van spreken. Zelfs de meest monstrueuze verdachte, denk bijvoorbeeld aan een zware oorlogsmisdadiger als Adolf Eichmann, heeft het recht om zich te verdedigen en zijn verhaal te doen.

SLACHTOFFER

Dit laatste gold in het verleden niet zonder meer voor het slachtoffer van een misdrijf. Het slachtoffer was geen partij en had hooguit een rol als aangever of getuige. Nu heeft het in een procedure ook recht van spreken. Deze ontwikkeling zegt veel over wat er in onze moderne samenleving gaande is. Het recht, ook het strafrecht, stond in zekere zin lange tijd op zichzelf. Een misdaad werd binnen het strafrecht niet zozeer gezien als een wandaad tegenover een individu of een

persoon, maar als een inbreuk op het recht zelf; een inbreuk op de rechtsorde. Door de misdaad was die orde geschonden en moest door de straf weer worden hersteld. De laatste decennia is er meer en meer aandacht voor die individuele, persoonlijke kant van het slachtoffer. Nog steeds is het uiteindelijk de rechter die rechtsprekt op een wijze die passend is binnen de rechtsorde. We kennen geen eigenrichting, dus is het ook niet de wil van het slachtoffer die de doorslag in een rechtszaak geeft, maar het wordt wel gehoord, krijgt een stem. Zo wordt hopelijk ook naar het slachtoffer recht gedaan.

RATIO EN EMOTIE

We zien dus dat het strafrecht aan de ene kant een zekere afstandelijkheid kent. Niet gevoelens van wraak of medelijden geven de doorslag, maar in plaats daarvan het recht. Dat recht geldt voor alle vergelijkbare gevallen op dezelfde manier. Vooroordelen worden uitgesloten, het recht zelf geeft de doorslag. We zien dat terug in de manier waarop de rechter zich tijdens een strafproces toont. Hij

of zij zit daar niet als een persoon, als Marijke of Piet, maar als roldrager. De toga symboliseert deze ontpersoonlijking op niet mis te verstane wijze. De rechter neemt afstand van de eigen gevoelens en handelt met verstand, geleid door de inhoud van het recht. Niet hij of zij bepaalt wat moet gebeuren, maar het recht. In die zin zou van een rationeel strafrecht kunnen worden gesproken.

We zien echter dat binnen dat strafrecht ook ruimte is voor de emotionele kant. Wat betekent het voor het slachtoffer wat hem of haar is overkomen? Maar ook, wat betekent het voor de verdachte als hij of zij straks wordt opgesloten en daardoor zijn werk kwijtraakt en na de straf op straat komt te staan? Een rechter die de emotionele kant niet leert kennen, geen empathisch vermogen heeft, komt wellicht tot verkeerde of gemankeerde beslissingen.

INTERNATIONAAL

Het elementair deeltje *Strafrecht* geeft - als het goed is - een 'doorleefd' overzicht van het strafrecht door aan de hand van allerlei voorbeelden te laten zien welke spanning er tussen de instrumentele en de rechtsbeschermingskant van het strafrecht is. Het besteedt daarnaast veel aandacht aan de spanning tussen de rationele en emotionele kanten ervan. Daarbij wordt niet alleen inzicht gegeven in het nationale strafrecht, maar komt ook het internationale strafrecht aan de orde. Hoe wordt omgegaan met situaties waarin sprake is geweest van massaslachtingen, waarbij er sprake is van niet alleen grote aantallen slachtoffers, maar ook van grote aantallen verdachten?

Het Joegoslavië-tribunaal heeft in 25 jaar de zaken van ruim honderd verdachten behandeld. Hoe doe je recht als er wel 120.000 verdachten zijn gevangen genomen, zoals na de genocide in 1994 in Rwanda. Is de gewone rechtspraak, die tijdrovend en ingewikkeld is, dan nog wel haalbaar, of zijn bijvoorbeeld waarheidscommissies dan de aangewezen optie - en wat dan te vinden van dergelijke commissies? Hoe komt de waarheid boven-drijven? Een manier om verdachten aan het praten te krijgen is door ze amnestie te verlenen en dus niet te straffen. Voor slachtoffers is het heel belangrijk te weten wat er is gebeurd, te weten wat

naaste familieleden is overkomen, maar kunnen zij leven met de straffeloosheid van de daders? Is dat toch niet een vorm van onrecht?

PRECAIR

Het boek bevat een tweede deel met een bespreking van belangrijke hedendaagse vraagstukken rondom levenslange gevangenisstraf en de doodstraf, juryrecht-spraak, discriminatie, de rol van de media en hulp bij het beëindigen van het leven van mensen.

Mensen willen zelf kunnen uitmaken wanneer ze sterven. Hebben ze, wanneer ze willen sterven, dan ook recht op hulp daarbij van artsen? We weten echter dat doodswensen niet altijd goed zijn doordacht. Zetten we met het recht om hulp bij het sterven te krijgen wanneer men dat wil niet de sluis open naar ongewenste praktijken. Is er niet het risico dat mensen die zichzelf als last ervaren, omdat ze extra zorg van anderen nodig hebben, al te gemakkelijk hun leven willen beëindigen?

Het moderne strafrecht is precair. Het moet aansluiten bij de gevoelens binnen de samenleving om daar niet geheel van te vervreemden, maar tegelijkertijd moet het voldoende afstand blijven bewaren om als recht te blijven gelden en geen speelbal van volkomen willekeur te worden. *Strafrecht* gaat in laatste instantie om de vraag hoe tussen beide de balans te vinden. ♦

Tineke Cleiren is hoogleraar Strafen strafprocesrecht aan de Universiteit Leiden en raadsheer-plaatsvervanger in het Gerechtshof Amsterdam. Antoine Hol is hoogleraar Encyclopedie van het recht en rechtsfilosofie aan de Universiteit Utrecht. Daarnaast is hij rechter-plaatsvervanger in de rechtbank Haarlem (strafzaken) en raadsheer-plaatsvervanger in het Gerechtshof Amsterdam (civiele zaken).

LESSUGGESTIE BIJ CRIMINALITEIT

LEVENSLANG

Bespreek onderstaande tekst en behandel de (discussie)vragen erbij.

WOLTER BLANKERT

LEVENSLANG = LEVENSLANG

In 1870 werd in Nederland de doodstraf afgeschaft. Sindsdien is levenslange gevangenisstraf de zwaarste straf. Deze straf is niet vaak opgelegd: tussen 1900 en 1940 ongeveer twintig keer. In de praktijk kreeg iedereen binnen 25 jaar gratie, officieel verleend door de koning(in). Na de oorlog werd deze praktijk voortgezet. Daarom kwamen in 1972 zelfs de 'Drie van Breda', zware oorlogsmisdadigers, gewoon in aanmerking voor gratie. Dat leidde tot zo veel verzet dat dit niet doorging. In de jaren daarna werd weer gratie verleend aan drie 'gewone' meervoudige moordenaars, na ongeveer twintig jaar zitten - de laatste keer in 1986. Daarna is nooit meer gratie verleend.

Tussen 1945 en 1955 werd tien keer levenslang opgelegd, tussen 1955 en 1982 slechts één keer. Daarna kregen rechters de smaak weer te pakken, tien keer voor 2000 en dertig veroordelingen erna (tot zomer 2018). Hierdoor kwamen er na 2000 weer gratieverzoeken. Anders dan voorheen belandden die zonder pardon in de papierversnipperaars. Zonder debat of wetswijziging was besloten dat levenslang werkelijk levenslang moest zijn. In 2016 oordeelde het Europese Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg dat de Nederlandse aanpak in strijd is met de mensenrechten (de zaak zelf speelde op de Antillen, maar daar geldt Nederlands recht). Daarom moest Nederland toezeggen dat na 25 jaar in de gevangenis weer serieus naar een gratieverzoek zal worden gekeken, zonder verplichting dit te honoreren.

Momenteel zitten ruim veertig mensen levenslang uit. Dit is een absoluut record. De langstzittende is Cevdet Yilmaz, die sinds 1984 vastzit; hij schoot in een Delfts café zes mensen dood. De bekendste is Mohammed Bouyeri (toen 27), vanwege de moord op Theo van Gogh in 2004. Hij is de eerste die levenslang kreeg voor één moord. De moordenaar van Pim Fortuyn (in 2002 een aspirant-premier) kwam er beter vanaf, Volkert van der Graaf was na dertien jaar weer vrij man (tot achttien jaar veroordeeld, hij was toen 33).

OPDRACHT

1. Motiveer waarom je wel of niet voorstander bent van het principe *levenslang = levenslang*, momenteel de praktijk in Nederland.
2. Voor enkelvoudige moord (één moord, zonder strafblad) is in Nederland nooit levenslang opgelegd (wel op de Antillen door Nederlandse rechters), zo ook niet aan de moordenaar van Marianne Vaatstra, die dit 16-jarige meisje verkrachtte en de keel doorsneed (hij kreeg achttien jaar). Vind je dit (geen levenslang voor één moord) terecht?
3. De uitzondering (zie 2) was Mohammed Bouyeri. Wat zal hem naast moord ten laste zijn gelegd? (Je kunt dat bedenken, maar ook opzoeken.) Ben je het eens met dit vonnis, ook in vergelijking tot de straf voor Volkert van der Graaf?
4. Probeer te bedenken (of zoek het op), waarom het Europese Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg het Nederlandse principe van *levenslang = levenslang* in strijd verklaarde met de mensenrechten. Ben je het met deze uitspraak eens (vanzelfsprekend motiveren)?
5. Nabestaanden van slachtoffers van moord stellen vaak: 'Wij krijgen levenslang, de moordenaar zelden'. Moet dit gevoel meespreken bij een vonnis?

(De volgende vraag leek te simpel voor jou: waarom is levenslang voor een jongere een zwaardere straf dan voor een oudere, is hier nog sprake van gelijke behandeling?) ♦

De Penitentiaire Inrichting in Vught, de zwaarst beveiligde gevangenis van Nederland. (bron: Dienst Justitiële Inrichtingen - DJI)

INTERVIEW MET JEUGDWERKER AZIZ AKHATH OVER JEUGDCRIMINALITEIT

WAT ZOU JIJ DOEN?

Iets doen wat niet mag. Iedereen doet het wel eens, maar wat gebeurt er als je op jonge leeftijd al in contact met Justitie komt en wat zijn de gevolgen daarvan?

M&P gaat daarover in gesprek met jeugdwerker Aziz Akhath.

MARIAN VAN DEN BERGE

Abdellaziz Akhath (foto: Vincent Snoek)

De bevolgen buddy-coach Abdellaziz (Aziz) Akhath geeft op middelbare scholen voorlichting over zijn werk in een jeugdgevangenis. Op dit moment ondersteunt hij ook jongeren met een PIJ-maatregel; dit betekent plaatsing in een inrichting voor jeugdigen. Deze jongeren kunnen maximaal zeven jaar in detentie verblijven. Zij krijgen een intensieve behandeling om herhaling te voorkomen. Daarnaast runt Akhath als buddy-coach in de regio het Gooi zijn project en bedrijf WazZap.

Hoe is uw bedrijf WazZap ontstaan?

'WazZap is ontstaan nadat ik een aantal jaren binnen de justitiële jeugdinrichting had gewerkt. Ter voorbereiding voerde ik vele gesprekken met jongeren, ouders, gedragswetenschappers en deskundigen die betrokken zijn bij het traject van de jongeren. WazZap betekent eigenlijk: 'Wat is er aan de hand?'; dit is een veel voorkomende term bij jongeren. Ik heb gemerkt dat de jonge mensen waarmee ik werk en de betrokkenen vaak van het ergste uitgaan. Hierdoor worden ze gevoed door wantrouwen en staan ze niet open voor behandeling of begeleiding.'

Hoe bent u ertoe gekomen om de lessen op scholen te geven?

'Als het om preventie gaat vind ik dat er op scholen helaas te weinig wordt aangeboden. In de jeugdgevangenis zie ik tal van jongeren binnenkomen. Velen heb ik zien huilen en om hun moeder horen vragen. Dat greep me aan en ik wilde er iets mee doen. Ik voelde mij verantwoordelijk om over mijn ervaringen in een jeugdgevangenis aan jongeren te vertellen. Vooral het geven van advies aan jongeren op de momenten dat ze in de verleiding komen vind ik van belang; met jonge mensen in gesprek gaan als ze het even niet meer weten of er niet uitkomen. Het echte doel van de lessen is om het met de jongeren over moreel besef en de gevolgen van een daad te hebben.

Een delict kan veel gevolgen hebben voor veel betrokkenen en ook voor de jongere zelf. De jongeren kunnen zich in mijn verhaal herkennen. De voorlichting slaat aan en ik vind het ook fijn om met jongeren in gesprek te gaan. Er ontstaan dialogen in de klas en daarmee bereik ik wat ik wil: bewustwording.'

Wat zou u jongeren willen meegeven?

'Zelf heb ik als *vastloper* een tweede kans gekregen. Op mijn zevenentwintigste werd ik gezien door iemand uit de jeugdgevangenis die mij een kans bood en vertrouwen gaf. Daar ben ik nog steeds blij mee. Wat ik veel jongeren wil meegeven is dat ze een paar seconden langer nadenken als ze voor een mogelijk negatieve keuze staan; dat ze er even bij stilstaan om de gevolgen in te zien, voor zichzelf en voor de omgeving.

Docenten raad ik aan om meer met de professionals van zorg en welzijn samen te werken, zodat ze van elkaar kunnen leren. Kijk bij elkaar en gebruik elkaars expertise! Ook ik ben er nog lang niet en wil nog veel leuke projecten met scholen en jongeren doen. Op scholen blijf ik me telkens verbazen hoeveel jongeren met een probleem lopen en dit met niemand durven en kunnen delen. Hier schrik ik

Gastcollege voor vwo-4-leerlingen
(foto: Marian van den Berge)

echt van. Ook deze jongeren wil ik een stem geven.'

Wat houdt de voorlichting in?

'WazZap biedt voorlichting over jeugdcriminaliteit/straatcultuur en is een preventieve maatregel. Het doel van de voorlichting is het beperken en voorkomen van jeugdcriminaliteit en het bijbrengen van moreel besef bij jongeren. De jongeren hebben nog een toekomst en soms realiseren zij zich niet wat een fout voor gevolgen kan hebben. De lessen richten zich met name op jongeren in de leeftijd van 12 tot 25 jaar. Deze voorlichtingen zijn vaak *up to date*, dat wil zeggen dat ze bijvoorbeeld in alle klassen van het onderwijs kunnen worden gegeven. Er is in deze voorlichting een bepaalde mate van veiligheid nodig omdat een hele groep of klas wordt aangesproken. Wanneer er op een school of in een klas opvallend veel crimineel gedrag voorkomt, kan er een meer specifieke voorlichting worden gegeven. Dergelijke voorlichting kan zich dan ook richten op de groep jongeren die crimineel gedrag vertoont. Tijdens de interactieve voorlichting staat centraal dat iedereen weleens in een verleiding terecht kan komen. Hoe houd je jezelf stabiel om niet te happen?' ♦

EEN FOUTE KEUZE IS ZO GEMAAKT

'Op maandag 17 september zitten drie vwo-4-klassen in de aula, wachtend op de allereerste gast die ons vandaag een college voor het vak maatschappijleer gaat geven. Daar is hij dan: Abdellaziz (Aziz) Akhath, een jeugdhulpverlener die jongeren helpt die in een jeugdgevangenis zitten. Vanaf het moment dat Aziz zijn verhaal begint tot het einde van de les is het luisterend genieten van de verhalen die hij vertelt en de adviezen die hij geeft. Ook de manier waarop Aziz de presentatie geeft, zorgt ervoor dat het een college is waarvan je zelf echt onderdeel bent. Hij betreft de leerlingen bij zijn verhaal door ze vragen te stellen, waardoor de leerlingen aandachtig luisteren en hun gedachten niet afdwalen. Aziz vertelt ook over zijn eigen ervaringen, die zowel grappig als verdrietig zijn, en hij laat je nadenken over wat jij in een criminele situatie zou doen. Het allerbelangrijkste wat Aziz ons heeft geleerd, is dat een foute keuze zo is gemaakt. Al met al was de presentatie heel leerzaam en boeiend. Veel leerlingen, waaronder ik, beseffen nu dat er ook een heel andere kant aan de maatschappij zit, waar je normaal nooit aan denkt. Dus, hoe jong of oud je ook bent, blijf op je hoede, want een foute keuze is zo gemaakt.'

- *Philine, vwo-4-leerlinge*

GASTLES

De workshop van Aziz Akhath maakt jongeren bewust van de problemen rondom jeugdcriminaliteit. Aan de orde komen onder andere vandalisme en het hangen op straat. Waar begint overlast en hoe word je verleid? Hoe zorg je ervoor dat je niet automatisch met de groep meedoet? De voorlichting wordt afgesloten met een gedicht dat vanuit een cel is geschreven (zie pagina 14). Leerlingen realiseren zich na afloop dat ze het zelf in de hand hebben om het niet zover te laten komen en dat ze ondersteuning kunnen krijgen.

Bent u geïnteresseerd in een interactieve gastles van Aziz Akhath, stuur dan een e-mail naar: info@wazzap.nl.

MAMA IK ZIT VAST

BRIEF UIT DE CEL

Beste moeder en vader,

Schrik niet als ik jullie met deze brief benader
Ik zit terecht vast, want ik ben de dader
Ik zou laten weten dat ik jullie mis
En dat niets erger is dan de gevangenis
Moeder, ik mis het eten dat je voor me maakte
Vader, ik mis de wijze woorden van je, die me raakte
Tussen 200 gevangenen voel ik me toch alleen
Jullie brieven in het begin sleepte mij er doorheen
Nu zit ik hier vast gekluisterd in het duister
Spijt dat ik nooit naar jullie heb geluisterd
Trouwens, hoe gaat het met de rest van de familie
Zien jullie die nog?
Mij hebben ze nooit opgezocht
Zijn zij me soms vergeten
Is onze band versleten?
Als ik wat misdaan heb, heb ik het op mijn geweten.
Ik ben nu een stuk ouder. Mijn hart een stuk kouder
Weet haast niet meer wat liefde is
Wat mij nu nog sterk houdt is jullie in mijn gedachten
En ik hoop dat jullie op mij zullen wachten
Ik wil dat jullie weten dat ik met veel verdriet deze brief afsluit
Ik moet nu gaan stoppen want de lichten gaan nu uit
Zie jullie snel
En ik meen elk woord dat ik schrijf
In mijn brief vanuit de cel

Hey matties,

Ik mis jullie zo
Je weet dat het leven hier hard is
Ze hebben hier geen genade yo...
Hoe gaat het in de buurt, zijn jullie nog samen
Denken jullie nog aan me
Sinds ik hier ben heb ik veel aan jullie gedacht
Te lang op jullie gewacht.
Maar niemand kwam me bezoeken
Ik zit hier nu alleen en verdiep me in de boeken
Na al die criminaliteit heb ik dit gepresteerd.
Dit is mijn straf en heb nu van mijn fouten geleerd.
Wist je nog dat we samen joints paffen?
Samen drank straffen.
Samen tot de ochtend lachte, om de waanzinnigste shit
Ik zit misschien wel vast maar dit is niet het einde van de rit.
Ik kom terug
Maar ik zal jullie zeggen
Stop met dat gekloot
Want voor wie er geen cel is, is er wel de dood!
Ik word langzaam met de dag gekker
Ik sliep net lekker
Zeven uur 's ochtends gaat de wekker
Iedereen wordt wakker. Ik slaap samen met een hacker
Oftewel een gevaarlijke kakker
Trouwens hoe gaat het met mijn prinsesje
Wie haar lastig valt, leer die dan een lesje
Ik vraag jullie vanuit de bodem van mijn hart
Stop de bullshit en geef je leven een nieuwe start
Neem mij als het slechte voorbeeld
En zorg dat je niet word veroordeeld
Dus wees een man en kijk uit je doppen
Hey boys...
Tot ziens ik moet nu gaan stoppen
De groeten vanuit de hel
En ik meen het
Elk woord dat ik schrijf
In mijn brief vanuit de cel.

Lieve lieve prinsesje,

Hoe gaat het met je?
Ik hoop beter dan met mij
Al ben je ver weg, je foto's houden je dichtbij
Als je eens wist hoeveel ik voor je voel
Jij bent mijn levensdoel
Ik word gek hier
Huil meer tranen dan een rivier
Mijn hart zit zo vol, die wil haast knappen
Soms denk ik erover om te ontsnappen
Ik ga door het vuur voor jou
Maar hoeveel ik ook van je hou
Ik moet je laten gaan
Ik wens je meer dan alle sterren en de maan
Maar ga verder, vergeet mij
En zoek iemand die je goed kan verzorgen
En je meer hartstocht zal bezorgen
Voor mij ben jij veel te goed, veel te lief
En je weet wat ze over mij zeggen
Eens een dief altijd een dief
Wat je ook doet ik zal altijd trots op je blijven
En ik hoop dat wij altijd blijven schrijven
Voor mij zal je altijd blijven bestaan
En in mijn hart zal je nooit vergaan
Veel succes in je leven
Ik hou van je!
Mijn brok is niet te slikken
Er valt een traan op mijn vel
Voor alles wat je me hebt gegeven
Dank je wel
En ik meen elk woord dat ik schrijf vanuit mijn cel

Geschreven door Aziz Aarab

VOX POPULI

'CRIMINALITEIT: AANGEBOREN OF AANGELEERD?'

STUDENTEN VAN MBO 4-2 VAN DE ROC KOP VAN NOORD-HOLLAND

BAS BANNING

ABDI (19)

GEEN CRIMINEEL BREIN

'Aangeleerd. Ik denk dat het komt door de buurt en de mensen om je heen, of het kan zijn dat je ouders crimineel zijn. Ik denk niet dat je een crimineel brein hebt. Je kunt dit aanpakken door school. De school heeft verantwoordelijkheid, zodat hij daarmee kan worden geholpen.'

PATRICK (18)

MET WIE JE OMGAAT

'Aangeleerd, omdat het over school gaat, met wie je omgaat. Ik denk dat je daar dan daar sneller in meegaat. De overheid zou beter met de jeugd om kunnen gaan, bijvoorbeeld door het opzetten van meer buurtcentra. Jongeren kunnen daar dan zijn, in zo'n huis met een biljarttafel, en hangen dan niet op straat.'

IN GESPREK MET PARTYCRASH-AUTEUR ROELOF BROEKMAN

KINDEREN VAN NU

Wat begon als een feestje van dochterlief, leidde tot een thrillerachtige zoektocht naar de hedendaagse jeugd.

KOEN VOSSEN

Foto: R. Nial Bradshaw

Vertrouwen en vrijheid: twee waarden die in moderne socialisatieproces hoog staan aangeschreven. Roelof Broekman ervaart hoe deze twee begrippen desastreuze gevolgen hebben in tijden van technologisering. Tijdens een uit de hand gelopen feestje van zijn dochter mist hij de MacBook van een logé. Het ouderwets om de tafel in gesprek gaan voor oplossingen zit er niet meer in. Ouders die passief reageren en een ongrijpbare digitale controle op de jongeren leidt tot Don Quichot-achtige taferelen. Welke nieuwe inzichten heeft Broekman gekregen door deze zoektocht naar eerlijkheid?

Uw boek *Partycrash* (De Brouwerij) krijgt veel aandacht in de media. Diverse pedagogen hebben al op uw boek gereageerd. Hoe komt het dat het zoveel wordt besproken?

'Dat is voor mij een verrassing geweest. Er was iets bij mij particuliers gebeurd dat ik probeerde op te lossen [het stelen van een MacBook, red.]. Dit duurde zo lang. Het viel me tegen, terwijl ik dacht dit in een middagje te kunnen oplossen. Tijdens dit proces gebeurde allerhande zaken waarvan ik dacht dat het niet klopte. De reactie van de ouders, het wegblijven van die reactie en het gedrag van de kinderen. Het gebruik van die WhatsApp-groepen. Er waren heel veel dingen uit de actualiteit die met deze gebeurtenis hadden te maken. Ik denk dat die actualiteit vooral de reden is dat het werd besproken. Deze onderwerpen spelen in de maatschappij.'

Tijdens de maatschappijleerlessen proberen we leerlingen aan te leren dat maatschappelijke veranderingen en structuren invloed hebben op ons gedrag en onze ervaringen. Welke maatschappelijke veranderingen veroorzaakte deze gebeurtenis?

'Het is zo dat een bepaald soort delinquent gedrag (dat vind ik wel een zwaar woord) onder jongeren pubereigen is. Toch vind ik dat deze jeugd in heel andere tijden opgroeit dan de tijd waarin ik ben

opgegroeid of mijn ouders. Dan is de vraag: waar zit het verschil in? Je komt dan uit bij de internetrevolutie. Die smartphone bestaat nog wezenlijk niet zo lang. De laatste jaren zijn er kinderen opgegroeid die hun hele schoolperiode met een smartphone rondlopen. Ik geef mensen dan vaak het volgende voorbeeld. We hebben nu te maken met een generatie die heel anders naar autonomie en vrijheid kijkt, dan dat wij dat vroeger deden. Toen ik vroeger op de middelbare school zat had ik vrienden die rookten. Zij deden er alles aan om ervoor te zorgen dat ik ook ging roken, maar als ik eenmaal op mijn fiets stapte waren die vriendjes weg en had ik mijn autonomie terug. Als ik thuis in mijn kamer zat, kon niemand me bereiken. Op dit ogenblik staan kinderen 24/7 met elkaar in contact. De vraag is, kortom, in hoeverre het kind vandaag de dag nog autonomie heeft? Kinderen beïnvloeden elkaar sterk.'

Dat is volgens Broekman een wezenlijke verandering van de jeugd: de macht van de smartphone over het kind. Het verlies van autonomie. In *Partycrash* valt te lezen hoe enkele jongens als *regisseurs* het onderzoek van Broekman bemoeilijken; in- en uitsluiting in de letterlijke zin van het woord. Oplossingen vanuit het ouderlijk gezag kennen volgens de auteur diverse kanttekeningen: 'We zitten namelijk zelf op die telefoon. Dat ding leidt ons behoorlijk af, ook van het opvoeden. Daarnaast hebben we geen voorbeeld vanuit het verleden. Het is belangrijk dat we nadenken over waar we de grens gaan leggen.'

Moet de Nederlandse overheid hier meer beleid op gaan maken?

'We moeten hier iets mee. De oprichter van Cambridge Analytica gaf aan dat het gekke is dat het internet helemaal openligt. Het is een grenzeloos toegankelijk terrein. Jonge kinderen hebben toegang tot porno en geweld; alles wat we ongeschikt voor de opvoeding achten. Dit vraagt om actief te denken over de rol van de smartphone in ons leven. Dat vinden we allemaal moeilijk, aan-

gezien we alles met die smartphone doen. Daarom is het knap dat in Frankrijk wel wet- en regelgeving rondom deze nieuwe media ontstaat. Vergeet daarnaast niet dat ook de aandeelhouders van Apple al het bedrijf op de vingers tikten omdat zij niets aan de verslaving van kinderen doen.'

Zou het onderwijs hierin moeten inspringen door middel van meer ICT-lessen of is een burgerschaps-/identiteitsvormingsbenadering wenselijker?

'Ik zie veel meer in socialisatielessen. De techniek is onstuitbaar. Dat komt wel goed. Doordat dit vanzelf wel komt vind ik dat in het onderwijs veel meer aandacht voor empathie moet komen. Praat bijvoorbeeld tijdens socialisatielessen in kleine groepen met elkaar over wat *sexting* met een meisje doet dat zichzelf terugziet. We moeten als het ware uit die beeldschermen komen en richting goed gespreksonderwijs gaan. Dat hebben we in deze tijd echt nodig. Het is essentieel dat we meer humaniseren, naar elkaar luisteren en (in)voelen.'

In de nabeschuiving van het boek stelt Broekman dat men meer moet gaan voelen in plaats van alles cognitief aan te pakken: 'Men moet meer gaan beredeneren dan berekenen. Hele volksstammen zijn in die techniek geïnteresseerd. De snelst groeiende opleiding is Kunstmatige intelligentie. Volgens mij hebben mensen niet door dat die techniek banen gaat kosten. We moeten ze daar echt op wijzen. Je ziet al veel machtsmisbruik bij kapitalistische bedrijven. Daar moet de jeugd attent op worden gemaakt. Ze komen straks wel voor dit soort bedrijven te werken.'

U klinkt hierin redelijk antikapitalistisch. Dit is niet terug te lezen in *Partycrash*. Waar komt dit vandaan? Was u al anti-kapitalistisch of is dit gedurende het proces gekomen?

'Ik ben eigenlijk nu al bezig met het vervolgboek *Braincrash*. Dat volgt direct uit *Partycrash* en dat gaat meer in op de rol van bedrijven. Hiervoor heb ik leerlingen van het vwo en het gymnasium geïnterviewd, omdat dat dezelfde groep is als in het eerste boek. In deze gesprekken heb ik hen gevraagd naar sociale media, Netflix en verslavingen en naar de druk die zij bij het gebruik ervan ervaren. Onderscheidend aan dit boek is dat ik meer inzoom op het internet en op de vraag of ze de gevaren in de toekomst wel zien. Na *Partycrash* ben ik onmiddellijk al het nieuws gaan bijhouden omtrent de kritiek die er steeds meer naar boven komt: kritiek op dit soort bedrijven en de ontwikkeling in de techniek. Daar is veel van terug te lezen. Grappig is ook dat ik het boek begin met te stellen dat ik van huis uit democraat en liberaal ben, allesbehalve socialist. Toch begin ik steeds meer teleurgesteld in het kapitalistische systeem te raken. Dat komt door hoe op het internet commercie wordt ingezet en wij 24 uur per dag als een reclametarget worden gebruikt. In mijn ogen is dat doorgeslagen kapitalisme. Alles begint om geld en het getal te draaien. Deze ontwikkeling zorgt ervoor dat ik naar links opschuif.'

Is het geen pijnlijke ervaring dat uw oude denkbeelden in twijfel worden gebracht?

'Je raakt inderdaad met jezelf in conflict. Ook ik heb die smartphone en ik zie mijn gedrag daardoor veranderen. Je verliest je autonomie erdoor. Een continu beeldbombardement komt ook bij mij aan. Daarnaast heb ik een dochter die hiermee bezig is. Dit bekijk ik allemaal kritisch en zo ook mezelf. Het voelt niet goed. Daarom denk ik hierover na en schrijf ik er graag over. Dat is ook een proces om het allemaal te ordenen.'

Technologie is een groot onderdeel van *Partycrash*, maar daarnaast gaat het ook over de toekomstige elite. De titel, zonder kennis over de inhoud van het boek, lokt uit tot denken in voor-

oordelen: 'Het zal wel gaan over vmbo-leerlingen die te ver gaan'. Desalniettemin gaat het over gymnasiasten. Hoe komt het dat die hoger opgeleide kinderen zo positief in de beeldvorming terecht komen?

'Ten eerste, dit beeld komt vanuit de elite zelf: de schrijvende journalistiek en de politiek. Die komen zelf uit die groep. Het lijkt alsof ze niet zelfkritisch genoeg zijn. Ik ben een vrij onafhankelijk figuur. Mensen in mijn omgeving komen uit het studentencorps. Toch trek ik tegen die groep van leer. Ik merk dat zij dat nooit zouden doen. Zij zullen nooit hun eigen groep bekritisseren en al helemaal niet daarover schrijven. Het is onder andere dit onderwerp, dat ik die corpora aanpak, waar veel reactie op kwam. Kortom, het lijkt erop dat die vwo-leerlingen en gymnasiasten al heel goed door hebben hoe zij voor hun groep moeten zorgen en hun elite in stand kunnen houden.

In *Braincrash* zeg ik vervolgens dat die elite niet per sé slecht is. Er zitten hele goede en belangrijke mensen bij. Denk aan goede artsen en politici, maar ik stel ook dat als deze groep zich tegen je keert, ze veel kwaad kunnen. Een slechte timmerman kan slechts de deur verkeerd hangen, maar een politicus met bedenkelijke ideeën kan een land in oorlog storten. Hoe we op jonge leeftijd met die elite omgaan en hoe we die jongeren lesgeven, dat is heel belangrijk. We denken te snel dat deze kinderen het zelf allemaal wel doorhebben en kunnen. *Partycrash* laat zien dat dat niet zo is. Op school wordt daar nog niet genoeg aan gedaan. Ze worden bevestigd in hun superioriteit in plaats van dat tegen hen wordt gezegd dat ze mazzel hebben. Ze kunnen gemakkelijk en goed leren. Dat brengt een verantwoordelijkheid met zich mee. Juist omdat zij al zoveel voor hebben op anderen, moeten ze denken aan anderen die het minder gemakkelijk hebben. Dat levert later heel andere bestuurders op.'

In *Partycrash* bespreekt u enkele mogelijke (micro)oplossingen voor de beschreven situaties, zoals een kamp in de Ardennen om meer discipline te leren en te ervaren dat niet alles cognitief hoeft. Staat dit niet haaks op uw idee en het belang van vrijheid?

'Vrijheid is voor mij een heel gemakkelijk concept. Het bestaat alleen maar binnen grenzen. Zonder grenzen krijg je een soort anarchie. Dan hadden we continu oorlog met elkaar. De schrijver Jonathan Franzen schreef in het boek *Vrijheid* een mooi verhaal over een buurman en een buurvrouw. De buurvrouw hield van katten en de buurman van vogels. De man gunde die vogels alle vrijheid, terwijl de vrouw de katten dat gunde. De kat vrat vervolgens het vogeltje op. Vervolgens had die man de kat vermoord. Dat laat zien dat als jij een bepaalde vrijheid nastreeft dat een niet-vrijheid voor een ander betekent. Je moet met elkaar over die vrijheid praten en dan grenzen bepalen. Anders wordt vrijheid een wapen.'

De laatste jaren wordt er steeds meer gesproken over de hyperwereld als gevolg van de digitale ontwikkelingen; de toenemende versnelling. Is dit een autonoom proces of is dit door de eerdergenoemde elite geïnitieerd?

'Dat is door de elite in gang gezet, maar begint nu een akelig autonoom proces te worden. Ik denk dat iemand als Mark Zuckerberg niet goed heeft overzien waar het heen ging. Hij wordt nu van veel beschuldigd, maar ik weet zeker dat hij het geheel met zuiver idee is begonnen. Het is helemaal uit de klauwen gelopen. Dat is teken van de autonomie van die techniek, eigenlijk van de tirannie van de techniek. Ik maak me zorgen dat de grote hightechbedrijven later alles gaan bepalen.' ♦

Lessuggesties bij dit onderwerp vindt u op:
www.maatschappijpolitiek.nl.

DEBAT IN DE KLAS OVER VLEESCONSUMPTIE

'ALS WE SAMEN KLEINE AANPASSINGEN VERRICHTEN...'

Op het Lorentz Lyceum in Arnhem besteedt Petra Willems in haar lessen veel aandacht aan het klimaat. Dit leidt onder meer tot een debat over vleesconsumptie en de productie van het veelbekeken filmpje *smALL effort, big impACT, a lovestory*.

PETRA WILLEMS

Dit artikel schrijf ik op 13 oktober. Het is de zoveelste keer dat er een warmterecord sneuvelt. In De Bilt werd 23,7 graden Celsius gemeten (het oude record was 23,6 graden in 1990), terwijl de herfstbladeren al volop vallen. In *de Volkskrant* stond: 'het regende deze week waarschuwingen dat het de verkeerde kant opgaat met het klimaat. Wie wordt de redder van het klimaat?'. Ik wil dat wel zijn, maar de bestrijding van klimaatverandering gaat het beste als de overheid, bedrijven, organisaties en burgers samenwerken.

VERANDERING

Sinds ongeveer anderhalf jaar probeer ik in de les als *mevrouw Willems van maatschappijleer en -wetenschappen* en buiten de les als *Petra Willems de Green Vlogger* mensen ervan te overtuigen dat als wij allen samen ons best doen, we veel kunnen bereiken. Daarnaast is mijn motto: 'Duurzaam kiezen en handelen is vaak goed voor je gezondheid, je portemonnee en ook nog eens leuk'. Dus er is eigenlijk geen goede reden om het niet te doen. Aan verandering in keuzen en gedrag gaat mijns inziens een goed gesprek vooraf. Mijn ervaring is dat leerlingen, maar ook volwassenen, niet zitten te wachten op iemand die ze apocalyptische verhalen vertelt en met een wijzende vinger zegt: 'Jij moet andere keuzen maken'. Dit wordt overigens onderstreept door bekende klimaatpsychologen als George Marshall (*Climate Outreach*), Per Espen Stoknes en Renee Lertzman.

DEBAT

Regelmatig laat ik leerlingen aan de hand van een debatstellingen een debat voorbereiden. Meestal krijgen ze dan een specifieke rol, zodat diverse visies op het thema naar voren komen. Uiteraard hoop ik dat ze daarna wat meer nadenken over klimaatverandering en duurzaamheid en andere keuzen zullen maken. In de voorbeeldopdracht gaat het over vleesconsumptie. Bijna iedereen heeft wel een mening over eten, over wat hij of zij wel of niet lekker vindt. Leerlingen praten gemakkelijker over vlees dan over de energietransitie. Daarnaast is het minderen van vleesconsumptie een van de meest duurzame acties die een individu kan ondernemen (zie ook de artikelen in *NRC Handelsblad*). Ik hoop dus ook dat alle leerlingen die deze opdracht van u moeten uitvoeren er nog eens over nadenken voordat ze hun volgende hamburger bestellen.

OPDRACHT | EEN DEBAT OVER VLEESCONSUMPTIE

De leerlingen bereiden in kleine groepen een van de volgende discussiestellingen voor:

- Er moet een vleestaks komen.
- Vlees moet twee keer zo duur worden.
- Nederland moet stoppen met het produceren van rundvlees.

Vooraf

Deel de leerlingen in kleine groepen van ongeveer drie leerlingen en verdeel de volgende rollen onder de groepjes:

- Partij voor de Dieren
- VVD
- ChristenUnie
- Forum voor Democratie
- Nederlandse Vereniging voor Veganisme
- Vleesliefhebbers / Big Mac-eters / Members van de Facebook groep McDonald's
- Organisatoren van de Nationale Week Zonder Vlees
- Biohuis, een vereniging van biologische boeren en boerinnen
- Nederlands Agrarisch Jongeren Kon-takt (NAJK)
- Imkers
- Vertegenwoordigers van de Vegeta-rische Slager

Vorbereiding debat

Geef de leerlingen een lijstje met krantenartikelen die ze online kunnen lezen of print er een aantal voor ze;

- www.nrc.nl/nieuws/2017/04/19/een-dag-zonder-rundvlees-bespaart-zo-veel-water-als-een-maand-niet-douchen-8324319-a1555184
- www.nrc.nl/nieuws/2018/10/17/nrc-checkt-vleesconsumptie-zorgt-voor-tweemaal-hogere-uitstoot-dan-transport-a2612482
- www.telegraaf.nl/nieuws/2654708/staat-moet-meer-doen-tegen-co2-uitstoot
- www.ad.nl/politiek/actie-tegen-stijgende-zee-meer-zand-en-dichte-stormkeringen~a7386526/
- www.trouw.nl/groen/boeren-met-liefde-voor-natuur~a150ea70/

Laat de leerlingen nadenken over de groep die ze representeren.

- Wat zijn de belangen van deze groep?
- Wat zijn hun belangrijkste waarden en normen?
- Welke feiten en cijfers kunnen ze gebruiken om hun argumenten in het debat kracht bij te zetten?
- Wie verwachten ze dat hun tegenstanders zijn in het debat en hoe kunnen ze hun argumenten ontkrachten?
- Laat de leerlingen nadenken over een taakverdeling binnen hun groepje

En eventueel:

- Maak afspraken met de leerlingen over het wel of niet meenemen van een spiekbriefje naar het debat

Het debat

Laat de leerlingen vanuit hun rol over de discussiestelling debatteren en vraag de leerlingen vervolgens wat ze persoonlijk van de discussiestelling vinden. ♦

Petra Willems is docent maatschappijleer/maatschappijwetenschappen aan het Lorentz Lyceum in Arnhem. Daarnaast heeft ze een eigen vlog: The Green Vlogger (<https://www.youtube.com/channel/UCVBnCCKRfz1wflCSohsWGw>)

Bron: videoclip leerlingen Lorentz Lyceum Arnhem

SMALL EFFORT, BIG IMPACT

Het filmpje *smALL effort, big impACT, a lovestory* is het gezamenlijke profielwerkstuk van drie havo-4-leerlingen van het Lorentz Lyceum in Arnhem, die Petra Willems heeft begeleid. De leerlingen hebben de informatie gezocht, het script geschreven en contact onderhouden met de cartoonist die het filmpje heeft gemaakt. Twee leerlingen die excelleren in Engels hebben het filmpje ingesproken. Diverse ideeën van bekende klimaatpsychologen zijn in het filmpje verwerkt. Het filmpje is luchtig, het gaat over problemen waar specifiek ons land mee te maken krijgt en laat zien dat 'if we ALL make a small effort, we can have a big impACT'; een positieve impact! De productie van het filmpje is mede mogelijk gemaakt door de Sustainable Chain Gang en een financiële bijdrage van de directeur van het Lorentz Lyceum. Het filmpje is via diverse kanalen verspreid en wereldwijd meer dan 10.000 keer bekeken.

<https://www.youtube.com/watch?v=U9JJuoi30>

MAG JE ALS DOCENT MAATSCHAPPIJLEER JE MENING OVERBRENGEN?

Petra Willems: 'Ik denk dat je als docent maatschappijleer je (politieke) mening wel mag geven, maar niet mag opdringen. Als ik mijn mening ergens over geef, vertel ik meestal ook iets over personen of groepen die daar iets heel anders van vinden. Om die reden zitten er in de opdracht ook diverse rollen. Zo kunnen diverse standpunten naar voren komen, waarna de leerlingen kunnen bepalen met welke groep zij het meest eens zijn.'

LESPAKKET OVER MUZIEK

MENSENRECHTEN EN MUZIEK

In de vorige editie van *M&P* is gesproken over muziek en muziekclips in de klas. Dit resulteerde in diverse gesprekken en reacties. Een uitgelezen kans om in aansluiting op deze artikelen en reacties één, reeds bestaand lespakket nader te bestuderen.

Scholengroep Amnesty Nijmegen ontwikkelde een kant-en-klaar lespakket voor havo/vwo-leerlingen.

KOEN VOSSSEN

**'Zie dat het misgaat.
De vrijheid die je claimt is nu al niks waard,
omdat het jou een stiekeme racist maakt'**

(Fresku - Angst)

De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens spreekt niet over het recht op muziek. Toch is muziek in sommige samenlevingen controversieel en rebels. Het lespakket van Scholengroep Amnesty Nijmegen gaat langs de rafelige muzikale contexten waarin vrijheid (van muziek) wordt beperkt en liederen waarin bewustwording wordt nagestreefd.

CONTROVERSlEEL

Sterk aan dit lespakket is dat het liedjes gebruikt die ook echt controversieel zijn. Het *We are the world*-gehalte ligt hierdoor niet hoog. Wezenlijke gesprekken over ongelijkheden en onvrijheden kunnen naar aanleiding van dit pakket worden gevoerd. Het begint met een analyse van Fresku zijn tekst *Angst*, waarin de Nederlandse samenleving wordt bekritiseerd. Vervolgens worden de verschillende functies van muziek voor mensenrechten uitgelegd. Dit alles vindt plaats binnen de context van bijvoorbeeld de Taliban en Pussy Riot, netjes voorzien van een docentenhandleiding waarin achtergrond en extra informatie wordt gegeven.

Jammer bij het stuk over Pussy Riot is dat het oude relativisme-universalismedebat niet wordt gebruikt. Mensenrechtenorga-

nisaties zijn wel fan van Pussy Riot, maar zijn de leden van Pussy Riot ook fan van de (westerse) mensenrechten? Over het internet zwerft genoeg materiaal om een gesprek hierover te faciliteren. Bovenbouw-havo- en zeker vwo-leerlingen kunnen met de juiste bronnen hierover best een gesprek aangaan.

SOCIALISEREND LESPAKKET

Ondanks dat het de potentie heeft om controversiële gesprekken te voeren, is het hoofddoel van de makers van het pakket vooral onderricht over het belang van de mensenrechten. Cognitieve uitdagingen voor Tweede Fase-leerlingen in relatie tot de lesinhoud eisen wel enige vorm van arbeid van de docent. Tip: gebruik dit materiaal als introductie voor de mensenrechten. Daarnaast is voor vmbo-leerlingen dit materiaal net zo bruikbaar. Herformuleer in dat geval wel eerst de vragen! ♦

Het muzieklespakket is gratis te downloaden via:

<https://www.amnestynijmegen.nl/download/Muzieklespakket2018.pdf>

Meer muziek is te vinden op: <https://open.spotify.com/playlist/0JZqNSCrmD5KCeIQNon6h8?si=c2SpChhZRIC1XhIkQfYdPw>.

“

Waardevolle arbeid

Ik heb het idee dat vroeger, toen ik in de schoolbanken zat, geld verdienen veel minder belangrijk was dan nu. Steeds meer ondervind ik dat studenten bepaalde beroepskeuzen laten hangen van de verdiensten die het ze later oplevert en niet direct een keuze maken vanuit oprechte interesse. Het verdienen van geld, het liefst in grote getallen lijkt de primaire doelstelling van arbeid.

Gedurende de economische dimensie behandelen wij waarden die wij aan arbeid toekennen. Geld staat voor de student altijd op één en niet zo zeer om zichzelf in levensonderhoud te kunnen voorzien, maar voornamelijk om bovengemiddelde bedragen te ontvangen en er een leven als koning op na te houden. Het is nooit mijn intentie om neerslachtige studenten te vormen, maar een blik op de realiteit kan geen kwaad. Misschien belangrijker in mijn optiek is dat ze nadenken over de plaats van arbeid in hun toekomstige leven en hoe geluk meer waarde kan hebben. Om dit thema te bespreken probeer ik studenten een realistisch beeld te laten vormen over 'verdiensten' in de samenleving.

Ze krijgen vragen aangeboden in Kahoot, waarbij ze in rap tempo het internet moeten afzoeken. Wat is het modale maandsalaris in Nederland, wat ontvangt iemand in de bijstand, wat is het minimumloon, wanneer spreken wij in Nederland van armoede, wat zijn de beste en wat zijn de slechtst betaalde beroepen naar opleidingsniveau? De lessen worden vervolgd met uitleg over de positie van arbeid en begrippen als arbeidsethos, maatschappelijke ladder, sociale positie en het belang van arbeid voor een samenleving.

Mijn voorgenomen les neemt echter een andere wending. Studenten zijn nieuwsgierig naar mijn beroepskeuze, het salaris en ook de waarden die ik aan arbeid toeken. Er volgt een persoonlijk, bijna socratisch gesprek waarbij de studenten geïnteresseerd zijn in waarom ik niet 'meer' wil verdienen, terwijl ik dat naar hun mening wel zou kunnen. Waarom bent u geen opleidingsmanager of directeur van een school? Ze krijgen mijn *life-story* met alle *ups-and-downs*. Ik vertel hun hoe mijn beroepskeuze tot stand is gekomen, welke waarden ik aan werk en leven toeken en tot slot de reden waarom ik graag lesgeef en geen hogere functies ambieer. 'Kijk eens wat er zojuist is gebeurd', zeg ik tegen hen. 'Hoe kwamen jullie de les binnen en hoe zitten jullie er nu bij?' Waar ze aan het begin van de les allen achter hun laptop zaten, afgeleid door telefoon, internet en elkaar, zaten ze nu in een halve cirkel met bureaustoelen om mij en het bord heen. 'Kijk hoe gebiologeerd jullie mij aankijken', zeg ik, 'en luisteren naar wat ik heb te vertellen. Zie mijn gezicht? Ik krijg elke dag weer de kans om jullie met mijn kennis te inspireren en te onderwijzen, dat is erkenning en voldoening die mij meer oplevert dan geld. Dit, jullie maken mij gelukkig'. ♦

Hannelien Stoorvogel

”

NIEUW: VMBO-POULES IN OP WEG NAAR HET LAGERHUIS

'VMBO-DEBATERS WINNEN OP STIJL EN DIRECTHEID'

Vmbo-leerlingen doen in het debat zeker niet onder voor havisten en vwo'ers. Dat is de boodschap die Frits Bloemberg, directeur van Het Debatbureau, aan vmbo-docenten wil afgeven. Toch is er van oudsher schroom bij docenten om een team samen te stellen en vmbo-leerlingen voor debatwedstrijden op te geven. 'Nergens voor nodig'.

VINCENT DE GEUS

In januari starten de provinciale voorronden van *Op weg naar het Lagerhuis*; een debatcompetitie waar jaarlijks meer dan tweehonderd scholen zich voor inschrijven. De statistieken wijzen echter uit dat het overgrote deel van de debattalenten dat meedoet op de havo of het vwo zit. Dat is jammer, want ook vmbo'ers hebben veel baat bij debat. Het debat scherpt de geest, bevordert de dialoog en zorgt voor meer wederzijds begrip, aldus Het Debatbureau. Toch begrijpt Frits Bloemberg wel dat de animo voor debatwedstrijden op het vmbo minder groot is: 'Je ziet dat vmbo'ers het in het debat vaak moeten afleggen op het gebied van kennis. Dat is niet gek'. Bloemberg benadrukt dat vmbo'ers meestal jonger zijn dan vwo-leerlingen, maar hun kennisachterstand met hun stijl en directheid compenseren: 'Daar scoren zij juist punten'.

PROVINCIE

Om toch tegemoet te komen aan de schroom die sommige docenten voelen, start Het Debatbureau dit jaar in Groningen, Drenthe, Flevoland en Zeeland met een speciale *Op weg naar het Lagerhuis*-poule voor vmbo'ers. Bloemberg: 'Zij kunnen binnen deze poule in de voorronden en in de achtste finales de debatstrijd met andere vmbo'ers aangaan. Het team dat de achtste finales wint, kan vervolgens in de halve finales wel tegenover havo/vwo-scholieren komen te staan, maar zij kunnen dat ook aan'. Op de vraag waarom Het Debatbureau alleen in vier kleinere provincies met een vmbo-poule start, antwoordt Bloemberg dat van oudsher in de grote provincies al meer vmbo-scholen meedoen en de ondervetgenwoordiging van vmbo-leerlingen daar minder groot is. Daarnaast blijkt er ook

een probleem van praktische aard te zijn. Bloemberg: 'In verband met het grotere aantal scholen dat zich al opgeeft, is het praktisch lastig op de dag van de voorronde ook nog een vmbo-poule te organiseren'.

DREMPELVERLAGEND

Het is nog even afwachten of de opzet van de nieuwe vmbo-poules er daadwerkelijk toe zal leiden dat meer vmbo-scholen zich voor 's lands meest bekende debatcompetitie aanmelden. Bloemberg hoopt uiteraard met de vmbo-poules de drempel voor aanmelding te verlagen. Voor scholen die het toch niet aandurven organiseert Het Debatbureau de vmbo-debatdagen; eendaagse evenementen om het enthousiasme voor debat aan te wakkeren. ♦

Foto: Het Debatbureau /
fotograaf: Anne Makaske

DE REPRODUCTIE VAN WEERSPANNIGHEID, GEWELD EN HET LEVENSPAD

POLITIEKE BIOGRAFIE

De Franse twintiger Édouard Louis leeft als klassenmigrant tussen de internationale elite. Zijn levensverhaal tekende hij op in drie boeken. Persoonlijke intimiteit wordt gecombineerd met theoretische bespiegelingen. Het politieke valt haarfijn over het persoonlijke in Louis' wereld. Reden te meer om de politieke fijnevoeligheid en de harde politieke analyses van Louis te bestuderen.

KOEN VOSSSEN

Édouard Louis tijdens de Frankfurter Buchmesse in 2017 (foto: Heike Huslage-Koch)

Liberté, Egalité en Fraternité of de transitie van een standensamenleving naar een klassenmaatschappij worden in de maatschappijleerles vaak besproken en bediscussieerd. Édouard Louis zijn levensverhaal toont aan dat deze moderne samenleving wellicht toch niet zo modern is. Het gedachtengoed van de Franse Verlichting heeft niet iedereen bereikt en wordt uiterst willekeurig verdeeld, aldus de auteur.

Louis is opgegroeid in een Noord-Frans arbeidersgezin. Zijn geboortekaartje verklapt dit meer dan zijn hedendaagse verschijning. Eddy was in het verleden zijn naam: Eddy Bellegueule. De voor-naam met associaties van een stoere Amerikaan. Mannelijkheid was, spijtig genoeg, de imperatief in het herkomstmilieu van Louis. Spijtig genoeg, aangezien hijzelf als kleine jongen liever danste op muziek en ontdekte dat hij zijn geaardheid anders was dan zijn ouders wensten. Een pijnlijke confrontatie die is opgetekend in zijn eerste boek *Weg met Eddy Bellegueule*. Hoe vrij en gelijk ben je als jouw geaardheid niet in jouw gezin wordt geaccepteerd en begrepen?

REPRODUCTIE VAN GEWELD

'Ik ben erachter gekomen dat het nooit draait om vergeten of niet, dat is een foute keuzemogelijkheid..., de enige oplossing is erin slagen een vorm van herinneren te bereiken waarin het verleden niet wordt herhaald.' (p.164)

In *Geschiedenis van geweld* beschrijft Louis een wreed, doch *menselijk* verkrachtingsverhaal. Tijdens een kerstnacht ontmoet hij Reda, een man met migratieachtergrond. Ze raken op straat aan de praat. Eenmaal in het appartement van Louis beland, ontwikkelt zich een gewelddadige scene. Ook de consequenties van deze scene doen Louis' persoon geweld aan. Het onbegrip voor zijn verhaal heeft zijn weerslag. Dit boek is te lezen als een zoektocht naar de oorsprong van geweld, met als centrale stelling: geweld veroorzaakt geweld. De daden van Reda lijken hiermee in een context te worden geplaatst.

Deze reproductieve kracht van het sociale is overal terug te lezen. Ten eerste in de partnerkeuze van zijn zus: vader en schoonzoon lijken op elkaar. Ten tweede wordt de reproductie in *Ze hebben mijn vader vermoord* pijnlijk duidelijk. Hierin wordt Louis eerste agressor, zijn vader, met weke ogen beschreven. Het geweld tegen zijn vader nam alleen grotere vormen aan: staatsgeweld. Het leven van zijn vader, als arbeider, bestond uit beperkingen

van hogere hand en door een ongeluk, waardoor hij afhankelijk werd van de *vrijgevigheid* van de staat. Vrijheid is hem ontnomen en de mogelijkheden om uit de ellende te stappen bemoeilijkt. De auteur wil hiermee aangeven dat het fundament van de klassenmaatschappij niet werkt. Sociale mobiliteit werkt niet en zowel linkse als rechtse politici verergeren dit.

'... je rug die was verpletterd door het leven dat je was opgedrongen, niet door jouw leven, het was niet jouw eigen leven...' (pp. 62-63)

BOURDIEU

Deze familiegeschiedenis wordt ondersteund door conflict-sociologische postulaten. Louis stelt dat politiek 'het heersen van levenden over andere levenden binnen een gemeenschap waar ze niet zelf voor hebben gekozen' is. Overheersings-systemen zijn niet alleen abstract, maar ook lichamelijk, zoals het staatsafhankelijke, gebroken lichaam van zijn vader. Het literaire kan worden geduid door de bundel *Weerspanning als erfenis*, waarin het conceptuele kader van de Franse socioloog Pierre Bourdieu wordt beschreven. Naar aanleiding van Louis zijn werk kan met leerlingen in gesprek worden gegaan over de verschillende vormen van kapitaal, klassen/standen en het verschil in (levens)tempo. De verjonging van een intellectueel gedachtegoed. ♦

DIDACTISCHE TIP

Laat leerlingen een van de boeken lezen. Vervolgens moeten ze de volgende opdracht maken:

- Welke vormen van kapitaal (Pierre Bourdieu) herken je in dit boek? Noteer per vorm een citaat waaruit dat blijkt.
- Noteer een voorbeeld waarin iemand macht over iemand anders had.
  - Waardoor ontstond dit machtsverschil?
  - Kwam dit door individuele keuzen, toeval of andere factoren?
- Gaat Édouard Louis uit van positietoewijzing of -verwerving op de maatschappelijke ladder?
- Leg uit waarom dit boek niet alleen een biografie is, maar ook over politiek gaat.
- Welke ideologie past bij dit boek?
- Vraag voor vwo-leerlingen maatschappijwetenschappen: welk paradigma hanteert Édouard Louis?

EDUCATIEF PLATFORM NPO FOCUS BESCHOUWT ACTUALITEIT NADER

NIET ALLEEN VOOR VOLWASSENEN

Het educatieve online platform NPO Focus gaat dieper in op actuele gebeurtenissen. Hoewel de NTR zich met deze site op informeel leren voor volwassen richt, is het materiaal ook zeker geschikt voor lessen maatschappijleer.

IVO PERTIJS

We sluiten aan waar Schooltv stopt. Dit betekent dat we ons op volwassenen richten, maar er zit wel wat overlap tussen onze doelgroepen', legt Marjolein Koster uit. Zij is redacteur Politiek bij NPO Focus: 'Ons doel is om verdiepende, maar ook toegankelijke artikelen te schrijven, zodat ze voor een brede doelgroep geschikt zijn'.

Er staat een aantal onderwerpen tussen die politiek gevoelig liggen, zoals de Turkse staat onder president Erdoğan of de situatie in het Midden-Oosten. Waar letten jullie vooral op bij de samenstelling van de materialen?

'Wanneer onderwerpen wat gevoeliger liggen, dan laten wij deze altijd checken bij een expert of soms vragen we zelfs iemand van buitenaf het artikel te schrijven. Zo heeft Hans Jaap Melissen, correspondent die al jarenlang in het Midden-Oosten komt, veel van de stukken over deze regio geschreven. Wij gebruiken veel videofragmenten en letten daarbij op een mix van omroepen en programma's om zo ook verschillende visies of een ander perspectief te tonen. Het is elke keer weer een uitdaging om de juiste woorden te kiezen en daar besteden we ook echt veel tijd aan.'

Wat was de lastigste vraag om uit te werken?

'In mijn geval was dat de vraag waarom de Koerden geen eigen land hebben. Dat is namelijk een vraag die echt niet zomaar kan worden beantwoord. De geschiedenis van de Koerden is zo complex, er zijn zoveel personen, momenten en ontwikkelingen die hierin een rol spelen. De situatie van de Koerden in Turkije is weer compleet anders dan die van de Koerden in Irak of Iran en bovendien zijn er ook binnen de

Koerdische bevolking weer minderheden. Het was een enorme uitdaging dit overzichtelijk op te schrijven, zonder de nuances te verliezen.'

U schreef zelf onder meer 'Op vakantie in een dictatuur, kan dat?'. Het antwoord op deze vraag ligt niet vast. Hoe ging u hiermee om?

'Het is niet onze taak onze mening te geven, maar we willen wel ons publiek prikkelen. Ik had ook een stuk kunnen schrijven met de titel "Wat is een dictatuur?", maar met deze insteek wordt het stuk wat levendiger. Juist omdat je op je strandbedje op dat prachtige Thaise eiland niet nadenkt over hoe het regime daar met haar bevolking omgaat. Wij benoemen de feiten en geven wat voor- en tegenargumenten. Vervolgens mag de lezer zelf bepalen wat hij daarmee doet.'

Waar moeten docenten vooral op letten bij het selecteren van beeld?

'Wij gebruiken bijna alleen maar fragmenten uit het archief van de publieke omroep. Om dat in context te plaatsen kunnen

docenten erop letten van welke omroep het fragment afkomstig is. De afzender is natuurlijk altijd belangrijk om te checken.'

Bent u beelden tegengekomen waarmee jullie 'onderzoeksvraag' uitstekend zou kunnen worden beantwoord, maar die u bewust niet heeft gebruikt?

'Ja, dat gebeurt wel eens. In een nieuwsitem dat verder heel helder was, zat een propagandavideo van Islamitische Staat verwerkt. Een aantal jaren geleden was dat redelijk gebruikelijk, maar inmiddels kijken we daar met een andere blik naar. Door deze video's te herhalen draag je bij aan het gewenste imago van deze terreurgroep. Een ander voorbeeld is een nieuwsitem over vrouwenrechten in Saoedi-Arabië, waarin de islam enorm werd gestereotypeerd. Het was een twijfelgeval, maar vaak zijn er alternatieven of kiezen we ervoor ons dan toch bij tekst en afbeeldingen te houden.' ♦

Voor meer informatie: <https://npofocus.nl>.

EDUCATIEF TOLERANTIEPROGRAMMA VOOR HET VMBO

STEMMEN VAN TOLERANTIE

De vierde editie van *Voices of Tolerance*, het educatieprogramma van Museum Ons' Lieve Heer op Solder, is 16 november tijdens de Internationale Dag van de Tolerantie afgetrapt. Het programma vond plaats in de voormalige huiskerk van het Amsterdamse museum.

DAPHNE VAN BREEMEN

Kensey Sarphatie (17), Norhane Sarah Hamdi (17) en Jordy de Rijk (16)
(foto: Joel Frijhoff / design: Plan M Concepts)

Voices of Tolerance richt zich exclusief op het vmbo, omdat vmbo'ers dagelijks samenleven met verschillen. Het programma laat scholieren kritisch nadenken over vrijheid en (religieuze) tolerantie. Het zijn belangrijke thema's waar iedere jongere anders over denkt. Al die verschillende stemmen - voices - en ervaringen tellen. Door middel van workshops en gesprekken met sleutelfiguren spreken jongeren zich uit over zichzelf en tolerantie. Aan het einde van het schooljaar uiten ze hun idee in een creatieve performance. Ze krijgen hierbij hulp van rapper en *Parool*-columnist Massih Hutak, dichter Gershwin Bonevacica, blogger/vlogger Des Balentien en illustrator Ikram el Messaoudi. Ook krijgt *Voices of Tolerance* sinds dit schooljaar een landelijk vervolg. Herinneringscentrum Kamp Westerbork, Gevangenis­museum Veenhuizen, het Dordrechts Museum en museum Het Dolhuys in Haarlem nemen deel aan het programma.

VERSCHIL MAKEN

De 16-jarige Darren Schrande uit Almere deed vorig schooljaar met zijn klas mee aan *Voices of Tolerance*. Hoewel hij intussen geen vmbo'er meer is, is hij nog steeds als voice bij het programma betrokken: 'Ik doe graag mee aan *Voices of Tolerance*, omdat het streeft naar meer respect en verantwoordelijkheid in de maatschappij. Hiermee heb ook ik, als 16-jarige, de kans om een verschil te maken'.

LIEVE HEER

Ons' Lieve Heer Op Solder participeert in het tolerantieprogramma omdat het museum probeert de geschiedenis van haar verscholen huiskerk aan het heden te koppelen en zo het verhaal van tolerantie te vertellen. In het zeventiende-eeuwse calvinistische Amsterdam mochten katholieken, net als joodse en andere niet-calvinistische stadsbewoners, alleen thuis bidden en hun geloof niet in het openbaar belijden. De huiskerk werd gedoogd, maar mocht niet van buiten zichtbaar zijn. Dit roept de vraag op: hoe vrij ben jij als je je geloof en je identiteit niet mag laten zien? Een vraag die nog steeds actueel is.

MAATSCHAPPIJVAKKEN

Waarom is *Voices of Tolerance* nog meer relevant voor de maatschappijvakken en burgerschap? Naast al deze workshops is er materiaal ontwikkeld dat in de lessen is te gebruiken. Dit materiaal bevat een boekje met tips & tricks voor docenten. Hierin wordt uitgelegd hoe je als docent kunt omgaan met het onderwerp tolerantie: waar moet je rekening mee houden? Daarnaast zijn er diverse werkbladen met de onderwerpen identiteit, vrijheid en tolerantie. Ook de vmbo'ers moeten worden uitgedaagd om hierover na te denken. Kijk hiervoor op: voicesoftolerance.nl. ♦

Daphne van Breemen is verbonden aan het museum Ons' Lieve Heer op Solder in Amsterdam.

Geïnteresseerd in het programma of wilt u meer informatie?
Stuur dan een mail naar d.vanbreemen@opsolder.nl.

LESMATERIAAL

RECHTSPRAAK

Wat is rechtspraak eigenlijk?

U verspreidt kaartjes in het lokaal met woorden die met de rechtspraak te maken hebben.

De leerlingen mogen rondlopen en pakken een kaartje met een woord erop dat zij met de rechtspraak associëren.

PRODEMOS

LEERDOEL

De leerlingen halen voorkennis op en ze krijgen de ruimte eventuele (voor)oordelen over de rechtspraak uit te spreken.

DUUR

10 -15 minuten

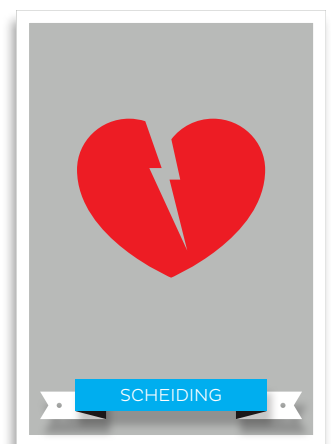
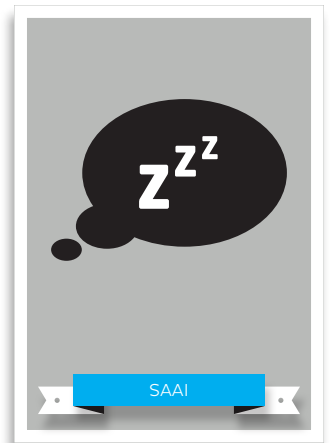
BENODIGDHEDEN

Kaartjes (18) met plaatjes en woorden

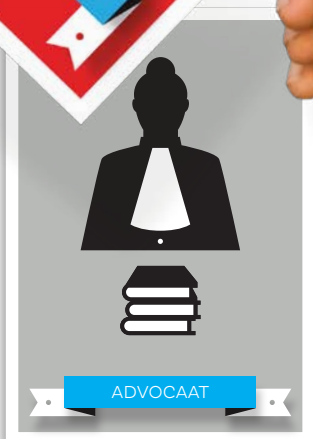
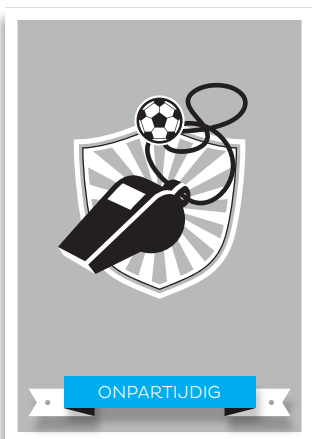
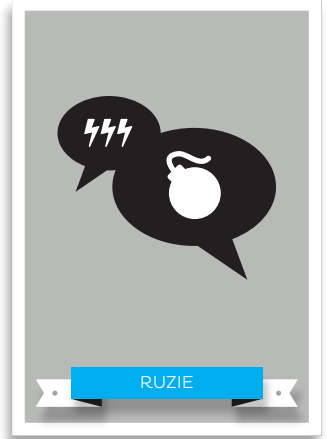
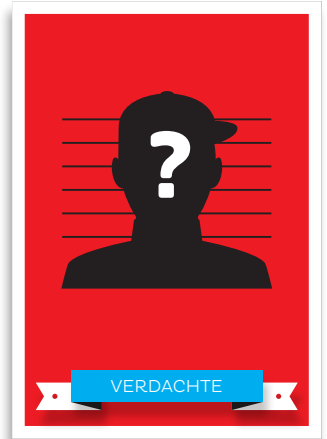
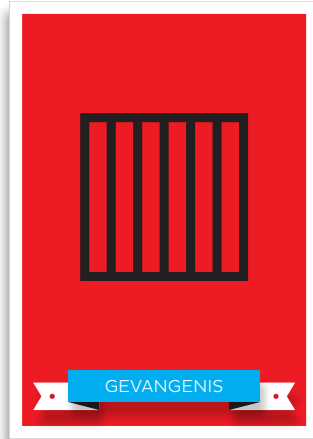
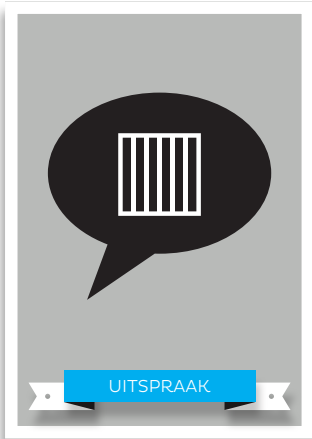
WERKVORM

1. Print de associatiekaartjes op de website van ProDemos en knip ze los.
2. Leg de kaartjes in de ruimte, bijvoorbeeld op een tafel in het midden of op de grond.
3. Nodig ongeveer zeven leerlingen uit om een kaartje te pakken met daarop het woord dat zij het meest bij rechtspraak vinden horen.
4. Als iedereen een kaartje heeft gekozen bespreekt u de keuzen. Er zijn geen verkeerde keuzen. Waarom heeft iemand voor een bepaald kaartje gekozen en wat heeft dat volgens hen met rechtspraak te maken?
5. Maak een samenvatting aan de hand van enkele kaartjes, waarmee u een antwoord op de vraag 'Wat is rechtspraak?' geeft.
6. Voorbeeld van een samenvatting:
'Soms hebben mensen zo'n ruzie of conflict dat een rechter een uitspraak moet doen. De rechter is onafhankelijk: hij doet uitspraak op basis van de wet en het recht. De rechter luistert naar beide partijen: hij is onpartijdig. De rechter is er om conflicten op te lossen, maar ook om ervoor te zorgen dat criminelen worden gestraft. De rechter bepaalt of een verdachte schuldig is of niet.'
7. Vraag of iemand weet waarom er geen kaartje met het woord 'jury' lag. Films laten vaak Amerikaanse rechtszaken zien waarin de jury beslist, maar in Nederland kennen we geen juryrechtspraak.

Alle te gebruiken associatiekaartjes vindt u op de website van ProDemos, Huis voor Democratie en rechtsstaat: <https://prodemos.nl/wp-content/uploads/2016/03/Instructie-Associatiekaartjes-Rechtspraak-1.pdf> ♦

RECENSIES

ZO ZIT HET!

Criminaliteit blijft voor leerlingen een fascinerend thema. Waarom gaat de een het criminele pad op, maar de ander niet? Hoe weet je of iemand echt iets heeft gedaan? Het boek *Routes van het recht* biedt de nodige antwoorden.

IVO PERTIJS

Met bijna dertienhonderd pagina's is *Routes van het recht* een lijvig boek dat je niet zomaar van lokaal naar lokaal meeneemt. Hoewel de omvang menig leerling afschrikt, leidt de inhoud ongetwijfeld tot verwondering. Zomaar een greep uit de bundel: 'Testosteron kan niet worden gezien als de oorzaak voor de toename van antisociaal gedrag in de adolescentie en biedt ook geen volledige verklaring voor het verschil in gewelddadigheid tussen mannen en vrouwen'. Hoe zit het dan met de zogenaamde testosteronbommetjes, het begrip dat regelmatig opduikt in berichtgeving over jonge mannen die zich aan geweld schuldig hebben gemaakt? Is dit een fabel? In het hoofdstuk over de biologische invloed op antisociaal gedrag leggen gerenommeerde onderzoekers uit welke factoren bij dit gedrag zoal een rol spelen.

IDENTIFICATIE

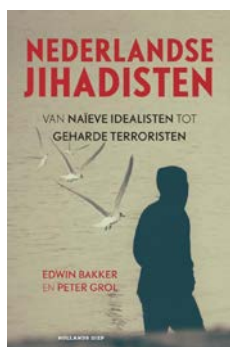
In het boek wordt ook ingegaan op het geheugen van getuigen. Het betreffende hoofdstuk is extra interessant als je een uitzending van *Opsporing Verzocht* in gedachten neemt waarin mensen wordt gevraagd of ze een hele tijd geleden in een bepaalde straat iets is opgevallen. Hoe betrouwbaar zijn deze verklaringen? Diezelfde uitzending bevatte vast en zeker een signalement van de dader. Peter van Koppen en Femke Walhout merken op dat een signalement over het algemeen verre van compleet is. De wetenschappers beschrijven hoe *compo's* tot stand komen, variërend van computersystemen tot ouderwetse tekeningen met de hand. Hoeveel kenmerken herinnert u zich van de man of vrouw die net door de straat liep? Denk daarbij niet alleen aan de kleur ogen, maar ook aan de vorm van het gezicht, neus, mond en oren, de tanden, het postuur, de leeftijd, de schoenmaat, et cetera, et cetera. Elders lezen we over identificatie. De kenmerken van een getuige, zoals het geslacht

en de leeftijd, zijn van invloed op identificaties, maar dit geldt ook voor de kernmerken van de dader. Emoties en stress van de getuige spelen eveneens een rol bij de waarneming. Een van de voorbeelden die de auteurs van dit hoofdstuk geven is het *weapon focus-effect*: het wapen kan de getuige zich nog uitstekend herinneren, maar het gezicht van de schutter niet. Eén verklaring kunt u hier zeker voor geven, maar ook een tweede?

STEREOTYPERING

Een ander boeiend hoofdstuk gaat over stereotypering in het recht. In uw lessen komt deze thematiek om de zoveel tijd aan de orde. Wat zegt onderzoek over de invloed van stereotypering in de strafrechtketen? Wist u dat de kleur van kleding die een verdachte ter terechtzitting draagt van invloed kan zijn op de beslissing van de rechtbank? 'Zo heeft een in het zwart geklede verdachte een 3,5 keer zo grote kans om te worden veroordeeld dan een verdachte die beige kleding draagt', valt in dit hoofdstuk te lezen. De auteur merkt op dat factoren die in een rechtszaak geen rol zouden mogen spelen, wel degelijk van invloed kunnen zijn op de schuld- en strafbepaling. Is er dan nog wel sprake van een eerlijk proces? Stel deze vraag aan je klas en laat ze oplossingen voor dit probleem bedenken. Al lezend in *Routes van het recht* blijf je je verwonderen; niet alleen over de soms verrassende onderzoeksresultaten, maar ook over de omvang van het rechtspsychologische onderzoek in Nederland en daarbuiten.

Peter J. van Koppen, Jan W. de Keijser, Robert Horselenberg en Marko Jelcic (red.), ROUTES VAN HET RECHT. OVER DE RECHTSPSYCHOLOGIE, Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2017, 1.284 bladzijden

POLDERJIHADISTEN

Druppelsgewijs keert een aantal Nederlandse Syrië-gangers, al dan niet vrijwillig, terug naar ons land. Wat dreef hen richting de jihad, welk gevaar gaat er van hen uit en hoe zou Nederland daar mee om moeten gaan?

Voormalig Hofstadgroep-lid Jason Walters, die tijdens zijn detentie afstand heeft genomen van het jihadisme, neemt in zijn voorwoord van het boek *Nederlandse jihadisten* de primaire uitgangspunten van Plato om de wereld te bekijken als basis voor de beantwoording van de vraag naar beweegredenen van jihadisten: wat is het *ware*, wat is het *goede* en wat is het *schone*? Na een theoretische uiteenzetting over het radicaliseringsproces van Nederlandse jihadisten (Waarom en hoe wordt iemand jihadist en zet hij zijn gedachtegoed om in daden die buiten de democratische rechtsorde vallen?) gaan terrorismeskundige Edwin Bakker en islamoloog Peter Grol aan de hand van levensverhalen van een aantal (voormalig) jihadisten, onder wie Jason en zijn broer Jermaine Walters, nader in op voornoemd proces. Om een uitgebreid beeld te krijgen kijken zij naar een breed palet van Nederlandse jihadisten: leiders en volgers, ideologisch gedreven personen en religieus minder gemotiveerden. De auteurs zijn in gesprek gegaan met - voor zo ver mogelijk - de betrokkenen zelf en met personen uit hun directe omgeving. Daarnaast zijn politiedossiers en digitale bronnen geraadpleegd en is met experts (academici, jeugdwerkers en overheids-ambtenaren) gesproken. Dit heeft geleid tot een beeld van jihadisten dat verder gaat dan de reguliere berichtgeving in de media. De verhalen en beweegredenen (vaak eigenbelang) zijn zeer divers en uniek en leiden tot de conclusie dat de jihadisten en de radicaliserende jongere lastig zijn te herkennen. Tegelijkertijd ontcrachten zij de mythe dat jihadisten ware moslims zijn en dat hun daden rechtstreeks zijn afgeleid van dat waartoe in de Koran wordt opgeroepen. De meeste moslims en islamitische geestelijken vinden dat er absoluut geen rechtvaardiging is voor het geweld van de jihadisten, die zij als misleidende figuren zien. Dit aanbevelingswaardig boek biedt voer voor beleidsmakers en ontluierende achtergrondinformatie voor een discussie in de klas. *MC*

Edwin Bakker & Peter Grol, *NEDERLANDSE JIHADISTEN, VAN NAÏEVE IDEALISTEN TOT GEHARDE TERRORISTEN*, *Hollands Diep*, Amsterdam, 2017, 269 bladzijden

FEITEN OVER MIGRATIE

De gebroeders en hoogleraren Lucassen hebben naam gemaakt door de feiten over migratie uit de doeken te doen. Zeven jaar geleden verscheen hun *Vijf eeuwen migratiegeschiedenis*. Dit terecht befaamde boek is nu herzien en geactualiseerd.

Uit de titel blijkt al dat immigratie van alle tijden is. Economische groei heeft altijd als een magneet gewerkt, vandaar dat 'onze gouden eeuw' samenviel met een toestroom van vluchtelingen en *gelukzoekers*. Daarom is het geen wonder dat de naoorlogse economische bloei opnieuw tot een instroom van migranten leidde. Wel kreeg die een ander karakter door de opbouw van de welvaartsstaat, met een steeds grotere rol voor de overheid. De Lucassen benadrukken dat er geen sprake is van 'een tsunami' van vluchtelingen. Zij beklemtonen dat de periode van gezinshereniging van Turkse en Marokkaanse migranten vooral problemen opleverde door het samenvallen met een economische crisis. De slechte ervaringen (wijken die 'van kleur verschiepen') uit die tijd hebben de toon gezet. De daaropvolgende toestroom van asielzoekers wisselt sterk per jaar, maar blijft als geheel tamelijk bescheiden. Naast een omvangrijke immigratie is er jaarlijks emigratie die daarvoor meestal weinig onderdoet. De auteurs menen zich vervolgens vol overgave in het nationale migratiedebat, waarbij ze hun feiten inzetten om paniek over immigratie de kop in te drukken. Op die feiten valt weinig af te dingen, maar ze sneeuwen wat onder door de nadruk op het debat met zijn alom bekende argumenten. Daarbij moet de lezer het doen met vrij globale cijfers, zonder duidelijke tabellen met aantal asielzoekers, landen van herkomst, gehonoreerde aanvragen en daadwerkelijke terugkeer. De bewering dat de geboortecijfers van immigranten al snel op het landelijk gemiddelde liggen, is een te vrije interpretatie van de (niet verstrekte) cijfers. Curieus is het Surinamers en Antillianen onder *niet-westerse* immigranten te scharen. De sociale verschillen binnen beide groepen had meer nadruk mogen krijgen. Vanwege het moslimdebat was vermeldenswaard geweest dat Surinaamse moslims als probleemloze moslims te boek staan. Vanwege het thema, de gedegen inhoud en vlotte schrijfstijl is het een boek waarvan elke docent maatschappijleer kennis zou moeten nemen. *WB*

Leo en Jan Lucassen, *VIJF EEUWEN MIGRATIE, EEN VERHAAL VAN WINNAARS EN VERLIEZERS*, *Atlas Contact*, Amsterdam, 2018, 384 bladzijden

SENTIMENT IN GROOT-BRITANNIË

Brexit wordt vandaag de dag genoemd als een van de grootste bedreigingen voor de Nederlandse economie. Hoe wordt de deal tussen Groot-Brittannië en de Europese Unie ontvangen en wat zijn de gevolgen van een eventuele *no deal*?

Met deze prangende actuele vragen is het interessant nog eens te bestuderen wat aan de Brexit-vote voorafging. In zijn boek *Brexitland, een onverenigd koninkrijk* reist journalist Mathijs Schiffers (*Het Financieele Dagblad*) door Groot-Brittannië en bezoekt hij er zeer verschillende steden. Niet alleen spreekt hij lokale inwoners, hij weet ook ontmoetingen te regelen met spraakmakende leiders vanuit zowel het Brexit- als het Remain-kamp. Een gesprek met Oxford Students for Europe wordt afgewisseld met een ontmoeting met Colin Stubbs van een lokale afdeling van de eurosceptische UK Independence Party. De verschillende ontmoetingen maken dat het boek een goed beeld geeft van het denken over Brexit in Groot-Brittannië. Een grote plus is dat Schiffers zijn gesprekken afwisselt met hoofdstukken over de rol van hoofdrolspelers van voor en na de Brexit-vote. Zo beschrijft hij waarom oud-premier David Cameron in 2013 al een referendum over Brexit aankondigde en legt hij uit hoe de eens zo populaire pro-Europese politicus Nick Clegg na 2010 langzaam maar zeker aan populariteit inboette en ruimte voor pro-Brexit-politici maakte. De serieuze gesprekken en analyses worden afgewisseld met luchtige anekdotes. We leren over de eigenaardige, *nerdy* Michael Gove die tijdens het applaudiseren zijn handen steeds op een andere hoogte op elkaar klappt en over de huidige premier Theresa May die als 'meest stoute activiteit' ooit met vrienden dwars door een korenveld heeft gerend. Het boek toont andermaal aan dat politiek zelden de uitvoering van doordachte vergezichten is. Veel vaker vindt politiek plaats door toevalligheden die mensen ruimte biedt beslissingen te nemen die zij soms wel, maar soms ook niet zouden willen nemen. *VdG*

Mathijs Schiffers, *BREXITLAND, EEN ONVERENIGD KONINKRIJK*, *Uitgeverij Business Contact*, Amsterdam, 2018, 224 bladzijden

Coen Gelinck | www.nvln.nl

MAATSCHAPPIJKUNDE PRAKTIJKVAK?

Minister van Engelshoven en minister Slob willen een nieuwe leerweg invoeren in het vmbo; een leerweg waarin vmbo-gl en vmbo-t zullen opgaan. De bewindspersonen hebben Platform TL, SPV (Stichting Platforms VMBO) en de VO-raad gevraagd om een advies over de wenselijke invulling van een praktijkgerichte component voor deze nieuwe leerweg. De NVLM heeft deze organisaties en de ministers een brief gestuurd over de rol die het vak maatschappijkunde kan spelen bij de invulling van deze praktijkgerichte component. Het huidige SE-domein Massamedia kan meer praktijkgericht worden ingevuld en dat geldt ook voor de analyse van het maatschappelijk vraagstuk. Op die manier kan maatschappijkunde een goed alternatief zijn voor leerlingen die hun praktijkcomponent met een gamma-vak willen invullen. Als dit idee op vruchtbare bodem valt, hoeft alleen het SE-deel van het vak te worden aangepast. Het bestuur verwacht dat deze praktijkgerichte component het voor meer scholen aantrekkelijk zal maken om het examenvak maatschappijkunde aan te bieden.

ASPIRANT-BESTUURSLEDEN GEZOCHT!

Het NVLM-bestuur is op zoek naar een aantal nieuwe gezichten. Geef je een van onze vakken op vmbo, mbo, havo of vwo en ben je bereid om je handen uit de mouwen te steken om de positie en kwaliteit van deze vakken te verbeteren? Kom dan als (aspirant-)bestuurslid meedraaien in het NVLM-bestuur. Wil je meer informatie over het besturen van onze vereniging? Mail Coen Gelinck: secretaris@nvln.nl.

CURRICULUM.NU

In november heeft het bestuur gereageerd op twee tussenproducten van Curriculum.nu, na consultatie van onze klankbordgroep. We zijn in grote lijnen positief over de grote opdrachten die de ontwikkelteams Burgerschap en Mens & Maatschappij (M&M) hebben geformuleerd. We formuleerden echter ook een aantal aandachtspunten. Zo vinden we dat voor bepaalde aspecten en onderdelen van burgerschapsonderwijs specifieke vakken en de expertise van bepaalde vakdocenten vereist is. Bij M&M valt ons op dat men bij een aantal grote opdrachten slechts één vakperspectief lijkt te kiezen, terwijl er veel meer mogelijk is. Zo gaat het bij de grote opdracht alleen over schaarste en verdeling en niet over politieke keuzen en verkiezingen. Zie nvln.nl/onderwijs/curriculum-nu voor de volledige reacties van de NVLM op de tussenproducten.

IN DE HAND

De elfde van de elfde. Dat roept bij mij als zuiderling vele associaties en beelden op. Meestal trekken er horden mensen aan mijn huis voorbij, verkleed als monnik, markies of matroos. Op de heenweg loopt men keurig in de pas, op de terugweg heeft men de rechte looppijnen iets minder in de hand.

De elfde van de elfde in 2018 riep andere associaties en beelden op. En één beeld domineerde in dit tweede weekend van november. Merkel en Macron. Hand in hand. In Compiègne. Honderd jaar na het tekenen van de wapenstilstand, op het elfde uur van de elfde van de elfde in 1918.

De foto deed denken aan die andere foto van twee wereldleiders hand in hand: Mitterrand en Kohl. In 1984 in Verdun. Toch vind ik de foto van Merkel en Macron indrukwekkender. Deze straalt tegelijkertijd kwetsbaarheid en kracht uit.

Kwetsbaarheid en kracht waren ook de thema's in de prachtige speech van Macron bij de herdenkingsbijeenkomst. Hij benadrukte hoe kwetsbaar we zijn als het gaat om de 'oude demonen' van haat en nationalisme. En hij onderstreepte de kracht van internationale samenwerking. Samen de handen ineen voor een betere, mooiere en veiligere wereld. Iets dat hand in hand kan gaan met liefde voor het vaderland.

Een mooie tekst, waardig uitgesproken, voor het oog van de hele wereld en vlak voor de neuzen van veel wereldleiders, die deze boodschap allen ter harte mogen nemen - met de hand in eigen boezem.

Als Merkel haar vierde termijn volledig afmaakt, is zij tot 2022 bondskanselier. Macron zijn eerste termijn als president loopt eveneens tot 2022. Dit betekent dat Merkel en Macron de komende jaren nog veel kunnen betekenen; in Duitsland, in Frankrijk en daarbuiten.

Voor het in de hand houden van de Europese en internationale orde. Voor samenwerking en verbinding. Voor een mooie en veilige wereld. Voor het combineren van kwetsbaarheid en kracht.

Ik volg en steun ze van harte en vertel dit graag aan eenieder die het horen wil: monnik, markies of matroos. Met de foto van de elfde van de elfde in de hand. ♦

Hans Teunissen

DE STUDENT

HET MASKER VAN MAATSCHAPPIJLEER

ANOUK DIJKSHOORN

In september ben ik begonnen met de opleiding Leraar Maatschappijleer aan de Hogeschool van Amsterdam. Maatschappijleer is een vak dat op het eerste gezicht een bijvak lijkt, een vak dat je met een voldoende moet afsluiten om een compensatiepunt te bemachtigen. De opleiding heeft mij echter een heel ander beeld van maatschappijleer gegeven. Ik zou het willen omschrijven als een vak waarin zeer uiteenlopende sociale wetenschappen bij elkaar komen. Een vak dat heel breed is en dat vanuit veel perspectieven moet worden bekeken om écht te begrijpen wat het nu precies inhoudt. Dit bestuderen gebeurt door middel van een masker, zo vertelde een van mijn docenten mij. Een masker waarmee wordt gekeken naar maatschappelijke en politieke problemen, naar de dominante manier van denken en sociaalwetenschappelijke inzichten, maar ook een masker waarbij een zekere sceptische houding moet worden aangenomen. Wij, als maatschappijleerstudenten, moeten onszelf de vragen stellen: 'Is dat zo?' en 'Zijn er geen andere mogelijkheden?'. Wij moeten niet alleen de theorie verifiëren door witte zwanen waar te nemen, maar door juist op zoek te gaan naar de zwarte zwaan, zoals de wetenschapsfilosoof Karl Popper zou zeggen.

Daarnaast zijn wij aan het denken gezet over de vraag of er wel een werkelijkheid bestaat. Leven en handelen wij niet allemaal vanuit onze eigen werkelijkheid? Is dit tevens de reden waarom onze opvattingen over hoe een maatschappij moet worden ingericht en moet functioneren kunnen botsen? Of zorgt de wetenschap, in dit geval de sociale wetenschappen, toch wel voor een gedeelde werkelijkheid? Deze vragen zijn belangrijk om bij stil te staan, bij een dynamisch en controversieel vak als maatschappijleer. Maar niet alleen de toekomstige leraren zouden hierbij moeten stilstaan, het zou goed zijn als iedereen hier eens over nadenkt voordat er een mening als werkelijkheid wordt neergezet. Dit zou de kijk op de wereld een stuk minder zwart-wit maken, om in de trant van de zwanen te blijven. ♦

Anouk Dijkshoorn is student aan de lerarenopleiding Maatschappijleer aan de Hogeschool van Amsterdam.

MAATSCHAPPIJ & POLITIEK

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

REDACTIE

Ivo Pertijs
hoofd-
redacteur

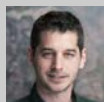
Bas
Banning

Marian
van den
Berge

Wolter
Blankert

Vincent
de Geus

Janine
Middelkoop

Koen
Vossen

COLUMNISTEN

Stef
van der
Linden

Hannelien
Stoorvogel

EINDREDACTIE Maarten Cras

ART DIRECTION Jenny Kan | jenniness.com

OPMAAK Lidewij Spitshuis | lidewij.net

OMSLAGFOTO

Foto: Wikimedia Commons /
Ontwerp: Lidewij Spitshuis

DRUK EDG Media

UITGEVER ProDemos

REDACTIESECRETARIAAT

ProDemos, Hofweg 1H
2511 AA Den Haag
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl
www.maatschappijenpolitiek.nl

ABONNEMENTSPRIJZEN M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

NIEUWE ABONNEMENTEN

Nieuwe abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Meld u aan via www.maatschappijenpolitiek.nl/abonnements. Abonnees kunnen adreswijzigingen doorgeven door een e-mail te sturen aan m&p@edg.nl.

AUTEURSRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingenmateriaal, indien dit geschiedt zonder winst oogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

ADVERTENTIES

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.
Of op aanvraag bij de uitgever,
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl

KOPIJ EN MEDEDELINGEN

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

(advertentie)

ProDemos

Huis voor democratie en rechtsstaat

Beleef de politiek en stel je eigen Kamervragen

Boek nu:
Kamervragen!

Met de klas in gesprek met Tweede Kamerleden?

'Kamervragen' is een nieuw educatief programma, dat ProDemos vanaf februari 2019 aanbiedt. In het programma staat de rol van de Tweede Kamer in het politieke stelsel van Nederland centraal. De klas start met het bepalen van het nieuws dat de leerlingen willen behandelen met Kamerleden. Ook bedenken ze vragen die ze zelf willen stellen. Daarna bezoekt de klas de Tweede Kamer en volgt een afwisselende, interactieve talkshow met Tweede Kamerleden. Tijdens deze politieke talkshow mogen de scholieren hun *eigen* vragen stellen en gaan ze met de Kamerleden in gesprek over onderwerpen die zij zelf hebben gekozen.

prodemos.nl/kamervragen

Vanaf februari in Theater aan het Spui